

La construcció medial de la muntanya a Catalunya (Segles XV-XX)

**Una mirada al paisatge
des de la geografia cultural**

Francesc Roma i Casanovas

**Programa de doctorat en geografia humana
Departament de Geografia, UAB. Desembre de 2000
Tesi doctoral dirigida per Abel Albet i Mas**

7. 4 - La imatge de la muntanya catalana i la de Suïssa

Aquest capítol mostra la nova imatge ecosimbòlica de les societats muntanyenques catalanes a la llum del model del sublim alpi, començant per Andorra. Veurem que aquesta imatge és copiada de la de Suïssa i ens demanarem les possibles raons per les quals es va recórrer a aquest model, i si aquest només era una qüestió estètica. Però abans de fer això, ens quedarem a Catalunya per veure amb major detall de què es parlava quan els nostres autors es referien a la *muntanya catalana*.

7. 4. 1 - La muntanya catalana, refugi de valors

Pel que sabem avui dia, la utilització del terme *muntanya catalana* com a motiu polític per referir-se a Osona o a la Garrotxa resulta molt clara. L'any 1847 Tomàs Bertran considerava que la Seu d'Urgell podria servir com a capital de l'Alta Catalunya¹ i el 1888 Modest Martí de Solà en donava la capitalitat a Berga², però més endavant l'alta muntanya catalana va ser cada cop més plana i baixa.

A la segona meitat del segle XIX i principi del XX, com a mínim quatre periòdics vigatans duen en la seva capçalera referències a la muntanya: *El Montañés*, *l'Eco de la Montaña*, *la Crónica Montañesa* i *la Gazeta Montanyesa*.

En aquest moment d'efervescència muntanyenca, un excursionista cabdal com fou Cèsar August Torras³, l'any 1880, parlava de Vic, com la *capital de l'alta muntanya catalana*, talment com ho havia fet Balmes a mitjan segle o *l'Eco de la Montaña* el 1863⁴. *La Guia cicerone de Barcelona a Vich* conduïa, en 1877, a la "(...) *Capital de la montaña de nuestro antiguo Principado*"⁵ i *La Veu del Montserrat* i la seva ànima, Jaume Collell, tampoc no repetien altra cosa l'any 1880⁶. En el mateix marc, encara no mig any més tard, l'alta muntanya incloïa també Camprodon⁷, població on l'any 1914 apareixia *La Montanya* i, en 1924, *El Muntanyenc*.

A Manresa, l'any 1880 apareixia *La Montaña*; l'any 1932, *La Montaña Republicana*, i al mateix Bages, concretament a Sallent, el 1901, una altra *Montaña Republicana*. A Olot hi tenim *El Faro de la Montaña*, *El Eco de la Montaña*, *El*

1 "La Seo de Urgel es ciudad episcopal, y está situada al pie del Pirineo, designándola la naturaleza para servir de capital de la Alta Cataluña" (Bertran Soler, T Itinerario descriptivo de Cataluña Barcelona, Imp de Oliveres, 1847 Pàg 238)

2 Martí de Solà, Modesto Barcelona y su provincia Guia itinerario descriptiva, estadística y pintoresca Barcelona, Est Tip La Academia, 1888

3 Torras creia que amb l'arribada del ferrocarril aquesta aniria canviant i "() anirà adquirint de dia en dia, ab lo camí de ferro, tan per sa importància com per sa situació en lo centre de la alta montaña nova vida, y vida real y positiva de prosperitat y de grandesa" (Torras, C A "Excursió a Vich, Ripoll, Sant Joan de les Abadesses y Camprodon" in Memòries ACEC, vol 1, 1880 Pàg 227-255)

4 Canal i Morell, Jordi "Historia de dos paisatges L'Escola d'Olot i la recreació de la muntanya catalana" in *L'Escola d'Olot J Berga J Vayreda M Vayreda* Barcelona, Fundació La Caixa, 1993 Pàg 59-60

5 Ferrocarril del Norte *Guia cicerone de Barcelona a Vich* Vic, Imp R anglada, 1877 Pàg 3

6 El num 6 de *La Veu del Montserrat* (7 de febrer de 1880) publicava una poesia de cullell dedicada "A la joventut catòlica de la montaña catalana" de temàtica clerical i conservadora molt exhacervada

7 Vegeu *La Veu del Montserrat*, 31 31 de juliol de 1880 Pàg 258

Montanyench (des de 1902) i *La Montaña* (1923). A Barcelona, Víctor Balaguer també havia fundat *La Montaña de Montserrat*, que des de 1868 es diria *La Montaña Catalana*¹.

D'entrada, Osona, la Garrotxa i altres indrets semblaven formar part de la Catalunya muntanyosa i volien ser-ne la capital. Però, en general, des dels anys vuitanta, la capitalitat de la muntanya catalana passaria de Vic a Olot:

“*Entrat el segle XX, s'acabaria produint un procés d'identificació entre Muntanya, que havia perdut ja la major part del seu antic significat, i comarca d'Olot (...)*”².

Som davant d'una muntanya política situada en el pla. O sigui, una muntanya política. Aquesta *muntanya*, que físicament seria la plana d'entre quatre-cents i cinc-cents metres de Vic o d'Olot, era en realitat un ens social, una idea política que, començant per la comarca, volia intervenir en el destí de la nació. La pintura de l'escola olotina, com la seva literatura, faria de peça clau en aquest projecte que pretenia construir una Catalunya calcada d'un model tradicional i catòlic que, com es veu en el cas dels Vayreda, era d'arrel clarament carlina³. La sang nova que havia de regenerar Catalunya procedia, segons Marià Vayreda, de la muntanya, aquella mateixa muntanya que anys enrere havia estat per a Balmaes el reducte de la tradició.

D'aquesta manera, Raimon Casellas posa en boca del protagonista dels *Sots feréstecs* que la pau de les muntanyes, en comptes de ser el seu exili, serà el seu paradís. Però en realitat el seu exili és en uns *Sots feréstecs*. Quan coneix la realitat de la *gent dels llimbs*, com Raimon Caselles anomenava els habitants de Montmany, s'adona que són gent pansida, amb cara de totxo. En canvi, els qui habitaven el Serrat eren més alegres i menys sorruts⁴. Parlant més o menys d'aquella zona, Font i Sagué també creia que els habitants de la regió muntanyosa que tanca el Vallès eren intel·ligents i emprenedors, mentre que els del pla eren vistos com a egoistes, soferts i treballadors⁵. El pastor de *Solitud* s'estimava més un roc de la muntanya que no una ciutat⁶; era el bé, la ingenuïtat natural en contra del marit, en Matias; però també era l'impossible d'abastar, allò que tal vegada hauria estat possible... I la bona moral de l'època el dugué a estimbar-se per un penya-segat. La pujada

1 Caldria afegir també *Muntanyes empordaneses* (Terrades, 1923), *Pla i muntanya* (Balaguer, 1925), *La veu de la muntanya* (Trempe, 1903), *Muntanyes regalades* (Perpinyà, 1915), i encara alguns altres que en la capçalera duen referències al Pirineu, o a altres massissos. Totes aquestes informacions han estat extretes de Torrent, Joan, Tasis, Rafael *Història de la premsa catalana* Barcelona, Edt Bruguera, 1966 2 vol i de Canal i Morell, Jordi *Historia de dos paisatges* Op cit

2 Canal i Morell, Jordi “Historia de dos paisatges” Op cit Pàg 60

3 “Perquè l'Escola d'Olot no és únicament una escola pictòrica. El terme designa una manera de pensar, una manera d'entendre el món i, per damunt de tot, una manera d'entendre la interpretació artística de la realitat. Els membres de l'Escola d'Olot són pintors, però també escriptors i, si molt convé, polítics. El seu pensament és fonamentalment antiliberal, la seva actitud davant de l'art i davant de la vida és reaccionària, entenent “reaccionària” en el sentit més literal del terme, és a dir, com a reacció contra l'agitació política i social que caracteritza la segona meitat del XIX a Catalunya. Berga i els germans Vayreda converteixen, doncs, la seva actuació pública en un veritable programa artístic i social que se sustenta sobre la defensa del paralisme i del catolicisme i la potenciació del regionalisme. Per això, Olot esdevé, a causa del poder creador de l'art i de la literatura, que sotmeten repetidament la ciutat a processos d'idealització i de desrealització, el mite de la catalanitat ben entesa” (Casacuberta i Rocarols, Margarida, Sala i Plana, Joan *Cultura i ciutat Segles XVIII-XX* Girona, 1998 Pàg 34-35)

4 “Els quins davallaven de dalt del Serrat no feien el visatge tan tristor com els quins venien del fons de les clotades, ni duïen vestits tan foscos, ni semblaven tan sorruts () Però, els quins sortien de dintre els sots () aquells sí que no podien fer posat més totxo, ni un cara més pansida. Tenien uns andamis i uns tirats, i un mirar tan sòpit, i una fatxa tan esquerpa, i una positura tan encogida, que talment semblaven una corrua de pregadéus de rostoll!” (Casellas, Raimon *Els sots feréstecs* Barcelona, Edt Laia, 1984 Pàg 81)

5 Font i Sagué, N “Lo Vallès” BCEC, num 112 Maig de 1904 Pàg 155

6 “-Ah! Les viles, les viles! Que en fan de mal, al món! Cataus de pesta i de dolenteria. M'estimi més un roc de la muntanya que tot aquet sementer de cases. Sense les viles cauria pas tant d'animita a l'infern, ni viurien pas amb tant desassossec les famílies.” (Català, Víctor [Caterina Albert] *Solitud* Barcelona, Edc 62, 1988 (MOLC, 27) Pàg 179)

de la Mila és un exili en un paradís que no pot ser el seu, perquè la seva situació és incanviàble. Només la mort la pot alliberar de l'edèn prohibit i tornar al món urbà, a la *Terra baixa* on “*el cel s'ha enterbolit amb lo baf de tantes misèries (...) on tot se corromp*”¹; on “*Un vent d'igualtat bufa pertot arreu*”². I aquest vent d'igualtat duu en Manelic a matar l'Amo, una mena de senyor feudal que disposa sobre els seus súbdits i que vol imposar una mena de dret de cuixa a la Marta: “*He mort el llop! He mort el llop!*”, fugen ambdós tot marxant *lluny de la terra baixa!*

“*La pestilència puja, puja, i ja està arribant a dalt de les muntanyes*”, diu un personatge de Marià Vayreda³. Per això cal una *Sang nova*, una sang religiosa i tradicional que ha de preservar la “*pàtria natural, obra de Déu i no composició dels homes*”⁴. Aquest serà “*(...) el còdic pel qual se regirà la Institució de la sang nova (...)*”⁵ que haurà de regenerar la pàtria. “*A l'alta muntanya no n'hi ha d'haver de mala sang; prou i massa que n'hi ha a la Ciutat*”, diu també un dels personatges d'Emili Graells⁶. Prop del cim les jerarquies desapareixen, hi ha menys modals, però més humanitat i, al final, el protagonista torna cap als cims, on hi ha la claror que manca a la ciutat. Allà dalt Pelai i Briz hi troba la tradició, que es riu del fals saber modern, i també la nostra passada glòria⁷.

Aquesta muntanya ecosimbòlica, a nivell de representació, era alta malgrat la planúria física que reconeixem a simple vista en Osona o la Garrotxa. Simbòlicament era tan bona que avui dia ens hem acabat el manà que el desert ens ofería, i encara en volem més. L'estimàvem tant que l'hem convertida en urbanitzacions, en refugis de muntanya, en telefèrics i pistes per a automòbils. L'estimàvem tant que ens la volíem menjar i fer-la carn de la nostra carn. I així ens va. I, com hem dit moltes vegades, això va ser *mercès* als excursionistes, pintors i escenògrafs, homes d'església, poetes i poetesses.

7. 4. 2 - El cas andorrà

És en tot aquest entrellat que, als ulls de la gent, especialment nacionalista, del segle XIX, Andorra esdevingué una mena de paradís, una societat diferent, lliure, independent... Aquest procés no es lliga només al sorgiment d'un moviment regionalista, sinó que ja el trobem bastant clarament en obres de la primera meitat de segle. Per exemple, en unes *Observaciones generales sobre los valles de Andorra* que el seu autor, L-M. de Parrella, va publicar a Tolosa. El cognom i el fet que, malgrat ser una obra escrita en castellà, l'autor utilitzi determinades expressions i un lèxic catalanitzat permeten pensar que aquest podria ser català. Ajuda a mantenir aquesta hipòtesi el fet que ell mateix es defineixi com “*El viagero que ha encontrado la mas cordial hospitalidad en los republicanos del Pirineo (...)*”⁸. Aquesta idealització política de què parlàvem és bastant clara en el següent text, col·locat a l'inici del seu treball:

1 Guimerà, Angel “Terra baixa” in *Teatre* Barcelona, EDC 62, 1979 (MOLC, 26) Pàg 204

2 Bosch de la Trinchera, Carles *L'hereu Noradell* Barcelona, EDC 62, 1979 (MOLC, 17) Pàg 147

3 Vayreda, Marian *Sang nova Novel la muntanyenca* Barcelona, Editorial catalana, SA, 1921 Vol 1 Pàg 45

4 Vayreda, Marian *Sang nova* Op cit Vol 2 Pàg 162

5 Vayreda, Marian *Sang nova* Op cit Vol 2 Pàg 164

6 Graells Castells, Emili *Cap al cim* Barcelona, Imp La Ibèrica, 1924 Pàg 9

7 Briz, F P “A ma terra” i “La tradició” in *Lectura popular Biblioteca d'autors catalans* Barcelona, Il·lustració catalana, SD Vol III

8 Parrella, L-M de *Observaciones generales sobre los valles de Andorra* Toulosue, Imp de J Dupin, 1842 Pàg 11

“Entre las varias formas de gobierno que rigen à los estados de la culta Europa, solo tres de ellos realizan las quimericas visiones, y ambiciosos deseos, de lo que los politicos llaman pueblo; y por una originalidad de la providencia, las republicas de Suiza, de San Marino y de Andorra, son las que disfrutan en paz, de lo que en las demas naciones, es solo aplicable en teoria. Deduzcan de este hecho los estadistas, las consecuencias que su pasion les dicte, el simple observador, puede tan solo inferir, que la pobreza y sencillez, parecen ser las unicas y verdaderas condiciones, de los gobiernos republicanos”¹.

Del mateix any, publicat igualment a Tolosa per un personatge també de cognoms catalans, és la història de la vall d'Andorra de Sans Cadet, que segons J. M. Guilera seria de Bourg Madame². Sans adverteix que,

“L'Andorre est à peu près semblable à l'un des cantons suisses, dont nos plus célèbres écrivains ont tracé d'agréables peintures: placée entre la France et l'Espagne, et conservant depuis Charlemagne les mêmes moeurs et les mêmes institutions, au milieu des révolutions qui ont si souvent changé la face de ces deux royaumes, elle présente un phénomène digne de remarque et de l'attention du moraliste et du politique”³.

Aquesta idealització del Principat continuaria, en una clau menys democràtica i més regionalista, en les *Cartes andorranes* de Josep Aladern en què es llegeix que un catalanista podria recollir-hi infinitat d'impressions⁴. Per a ell, Andorra és un “(...) estat independent regit per lleys casi diré tan primitivas y patriarcals” que sobten en un país europeu de final de segle XIX⁵:

“Andorra, mes que un estat es una familia, y sols com á tal considerantse pot concebirse sa existencia; si'l bon carácter y la fraternitat no regnés entre'ls andorrans en tan alt grau com regna, la república seria allí un mito. He pensat molt que és lo que ha preservat als andorrans de la demoralisació tan generalment estesa en los dos paissos que'ls voltan, si la barrera d'aquestas montanyas, lo aislament en que viuhén, ó l'haver fugit d'aquestas lleys civilisadas que tot ilustrant perverteixen. De tot hi haurá, pero no dubto que si'ls andorrans al principi d'aquest sigle seguint las novas corrents haguessin volgut entrar per lo que se'n diu camí del progrès, avuy se trobarian mes ilustrats, pero mes pervertits, mes perturbats per las divergencias de color y molt menos felissos”⁶.

1 Parrella, L-M de Observaciones generales sobre los valles de Andorra Op cit Pàg 3

2 Guilera, Josep M *Una història d'Andorra* Tremp, Garsineu Edc , 1993 Pàg 75

3 Sans Cadet, J Histoire de la Vallée d'Andorre et de ses rapports avc le ci-devant Comté de Foix, aujourd'hui le Dept de l'Ariège Toulouse, A N Dours, éditeur, 1842 Pàg 5

4 Aladern, Joseph *Cartas andorranas* Reus, Tip de C Ferrando, 1892 Pàg 8

5 Aladern, Joseph *Cartas andorranas* Op cit Pàg 35

6 Aladern, Joseph *Cartas andorranas* Op cit Pàg 35

Tot plegat fa que per a Aladern els andorrans visquin,

*“(...) gosant una pau y tranquil·litat casi paradissiaca, que estimin y estiguin satisfets de tot lo seu y que's mirin ab despreci tot lo vingut de fora (...)”*¹.

A les Escaldes, un diumenge, Aladern creu ser transportat a la Catalunya dels segles XVII o XVIII, viatge al passat que més enrere ja hem insinuat i sobre el qual tornarem a parlar:

*“M'hi he encantat de veras. Baix aquest punt de vista, Andorra es mes catalana que Catalunya; es un recó de terra que à consecuencia d'estar tan elevada, no hi han arribat encara las onadas de la moda”*².

Com les puntes d'un iceberg, les poblacions de muntanya han resistit la modernitat i a alguns els semblen més catalanes que no pas les ciutats. Així, per a Artur Osona, Andorra serà la germana de Catalunya *“(...) que parla y té com oficial sa llengua (...)”*. Osona dedica la seva guia al Consell General de les Valls, tot

*“(...) fent constar son entusiasme y admiració, per un poble que ha sapigut mantenir incólume sa nacionalitat, mentres sa germana major, recorda sa perduda independencia, per la que plora y suspira”*³.

I és que Artur Osona, regionalista i excursionista, no tingué cap problema a definir-se, en aquell 1894, com un

*“Catalá de cor, qui no pot dissimular l'aversion que sent per Castella, pero no pels castellans, als que estima y considera, sino envers sos governants, que no bastant-los'hi esborrar del mapa nostra nacionalitat, poquet á poquet nos han privat de nostres drets, lleys é idioma, imposantnos en cambi sa llengua, que sempre será estrangera en Catalunya”*⁴.

Per a aquest català, que havia participat en campanyes regionalistes pel pla del Penedès⁵, Andorra encara era la *“(...) societat dels senzills celtas habitants de la vall, que si bé atraçats, conserven encara certes costums patriarcals (...)”*⁶.

Per resumir el que volem explicar en aquest apartat, podríem dir el mateix que ja havia dit l'any 1882 Silví Thos i Codina, després de fer una campanya de prospeccions mineres per Andorra, convidat pel Govern de les Valls. Per a ell, la imatge d'aquest estat era falsa perquè es tractava de,

1 Aladern, Joseph *Cartas andorranas* Op cit Pàg 40

2 Aladern, Joseph *Cartas andorranas* Op cit Pàg 42

3 Osona, Arthur *Andorra Guia-itineraria y ressenya geográfich-histórica de las Valls* Barcelona, Estampa de F Altés y Alabart, 1894

4 Osona, Arthur *Andorra Guia-itineraria y ressenya geográfich-histórica de las Valls* Op cit

5 Pagés i Rueda, Pere “Artur Osona” BCEC, 77 Juny de 1901 Pàg 153-159

6 Osona, A *Excursió a Berga Bescaran Andorra* Barcelona, Tip l'Avenç, 1898 Pàg 5

“(…) un país, colocado antes de ahora en la imaginación popular, gracias á las ficciones de algunos literatos y de muchos soñadores políticos, poco menos que en la región de la mitología ó de la fábula”¹.

Bon exemple de la formalització *in visu*, aquesta imatge mental andorrana, des d'un punt de vista fenomenològic, podria ser considerada com la més certa que es podia trobar en aquells anys. Però d'aquesta imatge en participaven també, en aquell final de segle, en convergir amb la dels cantons suïssos, altres indrets de Catalunya, que tenien en comú el fet que se suposava que eren muntanyencs i allunyats de les grans ciutats. Aquest és l'objecte d'estudi del següent apartat.

7. 4. 3 - La Suïssa catalana

Un dels models de l'època contemporània per construir-se la imatge dels territoris muntanyosos va ser Suïssa, un estat molt mal conegut, i per tant propens a ser idealitzat. Com diu Serge Briffaud, la imatge cultural de la muntanya que es feren els segles XVII i, especialment, XVIII es va projectar en primer lloc sobre els Alps i serà aquest model alpí el que marcarà profundament la descoberta del Pirineu². Hem d'esmentar, també, el fet que els Alps no només foren vistos com el “*temple of sublimity*”, sinó que “(…) *they were also the seat of virtue*”³. Estètica i ètica anaven junts des de bon principi i aquest tòpic acabà aterrant a Catalunya. En aquest entrellat, des del segle XVIII, com hem vist en algun dels textos que hem citat més enrere, els habitants dels cantons suïssos varen ser representats en tant que demòcrates d'una natura primitiva; foren tot allò que l'Europa de les Llums no era. Entre altres coses, un país lliure. Segons Simon Schama, el text fundador del mite helvètic de la llibertat va ser el *Die Alpen* d'Albrecht von Haller, publicat l'any 1732⁴.

Model del sublim, i model social, els Alps i Suïssa s'estenen per Europa i serveixen d'original per formalitzar certes parts del medi ambient elevat. En un altre lloc ja hem vist com Chantreau, l'any 1793, no tenia altre model per parlar de Montserrat que el de les geleres suïsses⁵. Doncs bé, l'any 1813, Picot de Lapeyrouse utilitzava també com a punts de referència de les seves comparacions botàniques els Alps i l'estat helvètic⁶. El títol del treball de Ramond (1789) ja resulta revelador: *Observations faites dans les Pyrénées, pour servir de suite a des observations sur les Alpes, insérés dans une traduction des lettres de W. Coxe, sur la Suisse*. Aquest model era força estès i comú entre els viatgers i científics

1 Thós y Codina, silvino *Reconocimiento físico-geológico-menoro de los Valles de Andorra* Barcelona, Imp. Peninsular de Mariol y Lopez, 1885. Segona edició, revisada i corregida per l'autor

2 Briffaud, Serge *Naissance d'un paysage* Op. cit. Especialment pàg. 223 i 229

3 Schama, Simon *Landscape and memory* Londres, Harper Collins Publishers, 1995. Pàg. 479

4 Vid. Schama, Simon *Landscape and memory* Op. cit. Pàg. 478-490

5 “Vous vous rappelez les glaciers de la Suisse, où à des hauteurs immenses s'élèvent perpendiculairement des parties de rochers qui, détachés d'une masse énorme, semblent menacer d'une chute prochaine, tel est le Mont-Serrat. Les sommets des rocs suspendus, qui d'abord effrayent, et auxquels l'oeil s'accoutume bientôt, y forment des pilastres irréguliers, des prismes, des cônes, des pyramides, et d'autres figures si bizarres qu'on ne peut leur assigner aucune dénomination. Ces sommets sont blancs, pelés et tristes, mais un peu au-dessous, et dans les ouvertures, il y a de la verdure, et elle y est quelquefois charmante. C'est dans les détours de ces différentes ouvertures que sont situés très-pittoresquement quinze hermitages, habités par de pieux fanéens, qui sont peut-être, dans ce séjour isolé, plus près du bonheur que vous et moi” (Chantreau *Lettres écrites de Barcelonne, a un zéléateur de la liberté qui voyage en Allemagne*. Paris, Chez Buisson, 1793. Pàg. 110)

6 Picot de Lapeyrouse *Histoire abrégée des plantes des Pyrénées, et itinéraire des botanistes dans ces montagnes*. Toulouse, Imp. de Bellegarrigue, 1813

estrangers, com es veu en el viatge de Richard Ford. En canvi, va arribar una mica més tard als escriptors d'aquesta banda del Pirineu.

L'any 1842 Sans Cadet comparava Andorra amb els cantons suïssos amb unes clares intencions polítiques, perquè per a ell representava “(...) *un phénomène digne de remarque et de l'attention du moraliste et du politique*”¹. I és que aquest poble tan hospitalari estava a recer de les malalties provocades per la modernitat:

*“La plupart des maladies causées par des affections morales leur sont inconnues. Ils sont également à l'abri des maladies que le vice et la corruption entretiennent dans le reste de l'Europe”*².

El mateix trobem en el cas de L-M. de Parrella, de qui també hem parlat³. El diccionari geogràfic universal pintoresc que es va publicar a Barcelona l'any 1845 reconeixia que ja aleshores Suïssa atreïa molts estrangers a causa de la seva bellesa. Ara bé, el diccionari s'entreté fonamentalment a parlar de les geleres,

*“(...) enormes masas de hielo llamadas ventisqueros cubren las rocas, y las cimas resplandecientes de mil colores con los rayos del sol presentan los espectáculos mas magníficos”*⁴.

A banda d'aquests precedents, serà a la segona meitat del segle XIX que aquest tòpic es començarà a utilitzar de forma més o menys recurrent entre les élites catalanes. Manel Arnús ho farà l'any 1853 per ressaltar la bellesa del seu balneari de la Puda:

*“Otros puntos igualmente de una belleza natural y de una grandiosidad indefinible, muy parecidos á los sorprendentes y encantadores cuadros de la Suiza, ofrecen al que toma baños en la Puda variados y deliciosos paseos”*⁵.

Cornet i Mas l'utilitzarà per ressaltar la bellesa d'un Montserrat on vol que la gent hi vagi a passar -com a mínim- tres dies. D'aquesta manera, el panorama que es veu en sortir de Monistrol, encara que no sigui mirant vers la muntanya, “(...) *solo puede compararse con los bellos paisajes de Suiza*”⁶. Francesc de P. Fors de Casamayor també compararà Montserrat amb el model suís:

1 Sans Cadet, J *Histoire de la Vallée d'Andorre* Toulouse, A N Dours, éditeur, 1842 Pàg 5

2 Sans Cadet, J *Histoire de la Vallée d'Andorre* Op cit Pg 39

3 “Entre las varias formas de gobierno que rigen à los estados de la culta Europa, solo tres de ellos realizan las quimericas visiones, y ambiciosos deseos, de los que los politicos llaman pueblo, y por una originalidad de la providencia, las republicas de Suiza, de San Marino y de Andorra, son las que disfrutan en paz, de lo que en las demas naciones, es solo aplicable en teoria Deduzcan de este hecho los estadistas, las consecuencias que su pasion les dicte, el simple observador, puede tan solo inferir, que la pobreza y sencillez, parecen ser las unicas y verdaderas condiciones, de los gobiernos republicanos” (Parrella, L-M de Observaciones generales sobre los valles de Andorra Toulosue, Imp de J Dupin, 1842 Pàg 3)

4 Diccionario geográfico universal pintoresco de las cinco partes del mundo Barcelona, Imp de la Viuda de Mayol, 1845

5 Arnus, Manuel La Puda Establecimiento de aguas minerales sulfurosas situado en la margen izquierda del rio Llobregat, en el término de Esparraguera en la provincia de Barcelona Barcelona, Imp de J Verdager, 1853 Pàg 4

6 Cornet y Mas, Cayetano *Tres dias en Montserrat* Op cit Pàg 31

“(...) trepemos por aquellas largas y casi rectas escaleras que asemejan los bellos montes de los Alpes y de los Apeninos, hasta la desierta ermita donde moraron en paz hombres de corazon sencillo y santo (...)”¹.

L'aplicació de la imatge suïssa al Pirineu sembla més comprensible que no el seu ús per parlar de Montserrat, però el fet que fos en aquest indret on primer s'utilitzà resulta molt revelador de la manera com funcionaven aquests tòpics. La imatge de la nostra muntanya era comparada i construïda amb una imatge alpina més suposada que no pas real. El fet que aquesta “projecció” tingués lloc a Montserrat abans que al Pirineu ens deixa veure que la natura ecosimbòlica de la muntanya no es pot resumir només en una preponderància del costat físicoecològic. En el sentit montserratí que ens interessa, resulta molt interessant la qualificació que la *Reseña histórica para un Album de vistas de Montserrat* (1896) dóna a Igualada vista des de Sant Jeroni: *“(...) la deliciosa Igualada, ó sea la Suiza catalana (...)”²*. En aquest cas no sembla que el text es referís a una qüestió històrico-patriòtica com la que explica la llegenda de Guillem Tell, que en el nostre cas faria referència a la resistència contra l'exèrcit napoleònic. Com tampoc no ho sembla el que deia, l'any 1890, un personatge com Josep Coroleu quan escrivia que,

“En la Segarra hi veurém una successió de serras que semblan una serie de grahons que'ls titans haguessen fet pera escalar lo cel, y timbas y fondaladas, y torrents que bramulan escumejant per poch que dure l'oratge, y masías y ermitas edificadas en paratges tan enlayrats que'l viatger los creu inaccessibles. No cal pas anar á Suissa ni á Escocia pera trobar una Naturalesa esquerpa y grandiosa ab tota la sublimitat que tenen sos grans pahisatges quan no'ls ha modificat la industria del home”³.

Després d'aquest primer moment de “confusió”, el model alpí coincidirà amb un model estètic basat en el verd i la humitat. Víctor Balaguer, l'any 1868, aplicava aquest model a la Cerdanya i terres dels voltants, *“(...) aquellas comarcas llenas de atractivos, de delicias y de encantos”*, que havia visitat anteriorment. Després d'aquest contacte amb les terres cerdanes, Balaguer va visitar Suïssa i això el dugué a escriure:

“No tiene, no, la Suiza valles mas hermosos, ni brisas mas suaves, ni clima mas sano, ni sitios mas pintorescos, ni mas bellos horizontes, ni montañas mas románticas, ni puestas de sol mas espléndidas”⁴.

El model alpí servirà per descodificar bona part del Pirineu, començant per la Vall d'Aran. Sobre aquest punt, un primer autor que caldria comentar és Josep Pleyan de Porta, publicista que parla de les terres immediatament al nord d'Espot com d'una *“verdadera Suiza”* i de la Vall d'Aran com d'una *“pequeña Suiza”⁵*.

1 Fors de Casamajor, Francisco de Paula *La estrella del Monserrat* Op cit Pàg 91

2 P S *Reseña histórica para un Album de vistas de Montserrat* Op cit Pàg 132

3 Josep Coroleu, C de la R Acadèmia de la Història “Prélech” in Reig i Vilardell, Joseph *Colecció de monografias de Catalunya Lletra A* Barcelona, estampa de Ramon Molinas, 1890 Pàg XV

4 Balaguer, V “Conferencias familiares” *La Montaña de Montserrat*, 4 12 de gener de 1868 Pàg 1

5 Pleyan de Porta, José *Guia geográfica, histórica, monumental y estadística de las comarcas que ha de atravesar el ferro-carril del Noguera-Pallaresa Lleida*, Imp Francisoc Carruéz, 1883 Pàg 70 i 72

En el mateix sentit, un altre autor que parla de la Vall en termes molt interessants és Manuel Márquez Pérez de Aguiar quan diu:

“Tan simpático como la Suiza, tan alegre como Italia, tan imponente como los inmensos y accidentados bosques de América y tan variado en clima como toda la península ibérica, existe en el fondo de una de las mas atrevidas y peligrosas montañas del Pirineo, una comarca que por aquella parte separa á España de Francia conocida por: El Valle de Arán”¹

La Vall d'Aran que presenta Manuel Márquez és una vall coberta d'herbes remeires i flors, trencada per muntanyes amb arbres productius i agradables, una vall sense edificis històrics ni establiments termals comparables a les termes de Tarragona, Mérida, Toledo, Sevilla, Córdoba o Granada. Però sí que,

“(…) las ruinas de muchas torres almenadas encontradas á cada paso, hablan al corazon del viagero, diciéndole, que, debajo de aquellos venerables restos, perecieron millares de araneses, que batiéndose en noble y heróica lid, vertían su sangre en aras de su libertad y de su honra”².

Totes aquestes torres i runes recorden *“(…) que el pueblo aranés gozó algún dia de grandes privilegios que supo ganar, porque no se dejó vender por nada ni por nadie”*. Tampoc l'Aran no s'ha corromput,

“No tenemos noticias de robos y asesinatos. La gitanería no ha podido establecerse en aquel país”³.

En Márquez se salta del paisatge a la societat idíl·lica premoderna amb una facilitat quasi “natural”. Per això el paisatge esdevé en el nostre autor una cosa bella a reclamar per al nostre país i a desenvolupar en un sentit molt concret:

“Mucha fama gozan Suiza y las riberas del Rhin, pero séanos lícito exponer, que en esta parte del Pirineo sobran los accidentes, impresos de majestad, hermosura y otras circunstancias á cual mas bellas”⁴.

Márquez només troba a faltar en la Vall d'Aran la construcció d'edificis fets a l'estil suís:

“Introducid, hijos de Viella, en vuestra amante localidad las construcciones suizas y entonces podréis ofecer tantos encantos como ofrecen las aldeas helvéticas, segun los admiradores de lo extranjero”⁵.

1 Márquez Pérez de Aguiar, Manuel *Memoria acerca de el Valle de Arán* Girona, Imp de Pablo Puigblanquer, 1878 2ª edició Pàg 5

2 Márquez Pérez de Aguiar, Manuel *Memoria acerca de el Valle de Arán* Op cit Pàg 6

3 Márquez Pérez de Aguiar, Manuel *Memoria acerca de el Valle de Arán* Op cit Pàg 7

4 Márquez Pérez de Aguiar, Manuel *Memoria acerca de el Valle de Arán* Op cit Pàg 61

5 Márquez Pérez de Aguiar, Manuel *Memoria acerca de el Valle de Arán* Op cit Pàg 61

En el cas de Márquez, d'una manera molt clara, trobem les dues vies que Roger proposa per convertir un país en un paisatge: *l'artialisation in situ* i *l'artialisation in visu*. D'una banda, proveir als lectors del seu informe de models per interpretar aquells indrets des del punt de vista de la bellesa. I d'altra, transformar materialment la Vall en un *pessebre* tallat del model suís, que faria *in situ* allò que el seu informe contribuïa a generar en la ment dels lectors. En aquest mateix sentit, al tombant de segle, Antoni Viladevall, de qui ja hem parlat en altres llocs, també es demanarà,

*“¿A qué van a Suiza tantos españoles teniendo el Aran en casa? No puedo comparar estos países, pues nunca he estado en Suiza; pero sí puedo comparar fotografías con fotografías, vistas con vistas. Bien puede Suiza gloriarse de poseer más colosales obras de los hombres; pero ¿qué son las obras de los hombres comparadas con las de Dios? ¿Que allá hay mayores comodidades? Ciertamente; mas no faltan del todo en el Valle de Arán, y aumentarían con el número de visitantes. ¿Que es más fácil el acceso? Eso no; pasando por Francia se llega a Arán con toda comodidad y rapidez (...)”*¹

Aquesta reivindicació “nacionalista” també la trobem en l'obra d'Artur Osona sobre el Montseny. Per a ell, Arbúcies podria fer la competència a moltes valls suïsses, “(...) *que l'autor de eixas mal desgrenyadas ratllas te mes recorreguda ó á lo menos tant com Catalunya, á caball y á peu*”². És evident que Osona exagerava el seu coneixement transpirinenc, però és cert que, a diferència del que passava amb Viladevall, ell havia viatjat per Suïssa i per la Selva Negra alemanya.

La història de Camprodón de Josep Morer i Francesc Galí també utilitza el model suís per ressaltar la bellesa d'Espinalva, un poble que “(...) *al decir de muchos, puede admitir la comparacion con lo más pintoresco de Suiza*”³. El grau de desconeixement d'aquests autors és força major que el d'Osona, perquè Morer i Galí parlen a partir del que han sentit dir o del que han llegit en altres autors. Encara en aquell 1879 l'estat alpí resta lluny dels nostres cronistes. Lluny en l'espai, però una mica més a prop en la ment. El model suís, en principi, sembla ser un model fonamentalment estètic, una forma de donar sentit a la nostra muntanya més que no pas un model polític, tot i que no creiem que ambdues realitats es puguin separar. Per ressaltar aquest segon aspecte diguem que Joaquim Morelló, parlant de les Valls d'Aneu, té al cap el model social suís per criticar la deforestació de les valls o la manca de refugis al coll d'Ares. Per a ell, a Suïssa,

*“(...) els signes de la civilizació's troben fins al cim de les més altes montanyes”*⁴.

1 Viladevall, Antonio “El Valle de Arán” *Razón y Fe*, tomo XVIII Pàg 505

2 [Osona, Artur] Excursió á la montanya de Monseny per un propietari de la vila de Breda ab la traducció castellana y francesa Barcelona, Imp Barcelonesa, 1879 Pàg 16

3 Morer, José, Galí, F de A *Historia de Camprodón* Barcelona, Imp Pedro Casanovas, 1879

4 Morelló, Joaquim *La vall d'Aneu Notes pera una monografia* Barcelona, l'Avenç, 1904 Pàg 10 i 45

Aquesta raó política també fa que el Banyoles de Manuel Saenz de Tejada es pugui comparar a Suïssa¹. Potser el que hi havia darrera del model suís era la promesa d'uns guanys econòmics vinculats al desenvolupament i a l'explotació de certes riqueses, de les aigües minerals i termals al mateix paisatge. Aquesta via quedaria molt clara en l'obra de Salvador Badia sobre la *Balneologia* de la Cerdanya². El mateix entomòleg Miquel Cuní i Martorell en la seva estada a Camprodon es queixava que el país s'anava descatalanitzant, que ja no es buscaven dides a Osona sinó a Astúries, i que molts anaven a passar les vacances a l'estranger, deixant-hi els diners,

“(...) quan podrien disfrutar de fresca en diferentes comarcas de nostra montanya, que tant per lo benigne del clima com per lo deliciós del paisatge, poden competir ab las més celebradas d'Italia y Suissa (...)”³.

Per a Cuní, el camí emprès duia a enriquir els forasters i a empobrir els catalans. Per això felicità els barcelonins que estiuejaven a Camprodon, tot desitjant que fossin molt imitats.

Cap a la fi de segle, el model suís s'aplica especialment, excepte casos “estrany” com el de Coroleu, a la franja pirinenca, a la Catalunya humida. Reig i Vilardell també té al cap el model suís per parlar d'alguns pobles de la Vall d'Aran, com també segueix el model de Madoz, autor a qui cita. Però Reig, pel que ens diu en una nota, havia visitat Chamonix⁴.

La Vall d'Aran⁵, el Ripollès, Andorra, la Cerdanya, la Garrotxa⁶... responen i es desenvolupen -és a dir, es formalitzen- de la mà del model alpi. També ho farà el Montseny tal com el presentava Ricard Cortada:

1 “Allí se ve una rica fuente de agua potable que va deslizándose sobre la pradera mansamente Más allá, un arroyuelo que serpentea junto al márgen que el verdor matiza. Ya se percibe una cascada que platea con sus espumas las rocas en donde la bravura se quebranta Ya, en fin, el paisaje es tan pintoresco, que el viajero, arrullado por el susurro de las brisas, y el murmullo de las fuentes, y el ruido de los arroyos y cascadas, con el trino delicioso de las avecillas se cree transportado á uno de aquellos sitios de la Suiza, que se nos pintan tan agradables como sorprendentes y poéticos” (Saenz de Tejada, Manuel Memoria de las aguas y baños minerales de Bañolas, provincia de Gerona, correspondiente á la temporada de 1882 que eleva á la M I Direccion general de Beneficencia y Sanidad del Reino el Médico-director de los mismos en dicha temporada Madrid, Est Tip de M Minuesa, 1883)

2 “Cuántas veces trepando tranquilamente por estos caprichosos montes y cañadas, he comparado este valle al tan renombrado de la Englandina en Suiza, donde dos célebres manantiales S Moritz y Tarasp han hecho su riqueza, como aquí pueden hacerla tambien Senillés y S Vicente, y cuántas veces me he lamentado que permanezca todavía el vale de la Cerdaña en su infancia, faltado de todo cuanto necesita una comarca para ser debidamente explotada y ofrecer comodidad á los turistas que acuden aquí atraídos tan solo por las condiciones naturales del país” (Badia, Salvador Balneologia La Cerdaña Sus aguas minero-medicinales Traveseras Senillés Barcelona, Imp de Redondo y Xumetra, 1887 Pág 5)

3 Cuní Martorell, Miquel “Vuyt dias en Camprodon Excursió entomològica y botánica” BAEC, 124-126 i 127-129 Barcelona, 1889 Pág 5

4 “A mi'm feu lo mateix efecte, al contemplar un despeniment [allau], que'l que'm produhí veure desplomarse una de las moltas agullas de gel del Montblanc, prop Chamounix” (Reig i Vilardell, Joseph Colecció de monografias de Catalunya Lletra A Barcelona, estampa de Ramon Molinas, 1890 Pág 142)

5 “El Valle de Arán es una de las comarcas más interesantes del Alto Pirineo contiene paisajes hermosos, visitados desde años por turistas extranjeros por la facilidad de acceso desde Francia, y tiene panoramas espléndidos como el Pla de Beret con vista presiosa sobre la Maladeta, los circos de Saburedo y de Colomes, lagos de Rius, Artiga de Lin y otros muchos comparables sólo con los Alpes suizos que le ha valido el (sic) Valle de Arán el nombre de Suiza catalana” (Lérida y el Valle de Arán Album patrocinado por el Excmo, Ayuntamiento de Lérida y dedicado a los araneses, en testimonio de su más leal patriotismo Barcelona, Ediciones Catalonia, 1924 Pág 186)

“() sense temença aquí de abusar del mot, se li pot ben concedir an aquesta comarca'l qualificatiu de la Suissa catalana” (Soler y Santaló, Juli La Vall d'Aran Barcelona, Tip l'Avenç, 1906 Pág 39)

6 “Ne diuen la Petita Suissa Catalana ” (Gelabert, Josep Guia ilustrada d'Olot y ses valls (La petita Suissa Catalana) Barcelona, St Felu de Guixols, Octavi Viader, impressor, 1908)

“En efecto, esta población reúne todas las condiciones para ser preferida, puesto que puede el valle de Arbucias competir con los mejores de la Suiza”¹.

Per a Cortada, el terreny muntanyós i aspre, la vegetació exuberant i frondosa i la important presència d'aigua ajuden a fer d'aquest indret una raconada semblant al país alpi. Tots aquests elements i altres, entre els quals la caserna de la Guàrdia Civil, havien atret molts habitants de les ciutats a aquella vall montsenyca, que molts turistes anomenaven la Suïssa Catalana². El mateix es deia de la Vall de Ribes. Així ho trobem en *Una excursión por Cataluña* de Conet i Mas (1888), quan explica que una senyora d'origen suís, en passar per allà i recordar-li la seva terra, s'hi havia fet construir una *quinta*³. Conet també utilitzà el model suís per descriure el rieral que uneix Hostalric i Arbúcies, un paisatge que “(...) *recuerda los bellos valles de Suiza*”⁴. Però hi ha un cas encara més clar:

“Eso es una pequeña Suiza. En el valle misteriosas arboledas; las montañas en parte cultivadas y con las crestas completamente peladas; caprichosas las unas, agrestes las más”⁵.

L'autor d'aquesta obra, l'artista Francesc Gras, arribant-se a Núria un dia que encara hi havia neu, es va creure transportat a Suïssa o en presència dels mateixos Alps. És cert que molts excursionistes després d'ell han sentit el mateix, però només quatre dècades enrere aquesta imatge s'hagués pogut aplicar directament a Montserrat, i en aquells mateixos dies Josep Coroleu la utilitzava per aplicar-la a la Segarra. Així, vistos o no, Suïssa i els Alps estaven donant forma a unes muntanyes catalanes que cada cop esdevenien més universals. Gras veu aigua, cascades i flors i suposa que,

“Este país es lo que deben ser los alrededores de los Alpes, severa grandiosidad y pirámides de granito que se remontan á las nubes”⁶.

El fet que Francesc Gras disculpi la seva desconexió i manca d'estima per la muntanya i que es declari amic de Balaguer (a qui sí que el Pirineu inspira), no ens permet pensar que aquesta utilització del model alpi fos en el seu cas simple retòrica: ja veiem que el mateix feien els seus coetanis. Perquè encara no hem dit explícitament d'on havien sortit les imatges dels Alps que tots aquests autors tenien al cap. Una pista la tenim en un escrit de 1892 de Josep Aladern. Aladern arriba a Coll de Nargó i escriu:

1 Cortada Riera, Ricardo *Breve reseña de las aguas minero-medicinales de Arbucias* Barcelona, Imp de P Ortega, 1890 Pàg 3

2 Cortada Riera, Ricardo *Breve reseña de las aguas minero-medicinales de Arbucias* Op cit Pàg 4

3 Conet i Mas, G *Una excursión por Cataluña* Op cit Pàg 148

4 Conet i Mas, G *Una excursión por Cataluña* Op cit Pàg 142

5 Gras y Elias, Francisco *A orillas del Freser (recuerdos del valle de Ribes)* Figueres, Tipografía de M Alegret y Colom, 1891 Pàg 12

6 “Es cierto que la ribera del río, las bulliciosas cascadas que se desprenden de las altas peñas, los juguetones arroyos que como cintas de plata se deslizan entre flores, la sonora y oculta fuente alegran el ánimo, pero el país en general es más magestuoso que bello Este país es lo que deben ser los alrededores de los Alpes, severa grandiosidad y pirámides de granito que se remontan á las nubes La naturaleza haciendo gala de su poder, de su fiereza, de su predominio sobre los demás montes y de la arrogancia que le presta su nunca desmedida superioridad” (Gras y Elias, Francisco *A orillas del Freser* Op cit. Pàg 21)

“En aquest punt he pogut contemplar un paisatge magnífich, un ventisquer digne de la Suïssa. A la dreta, y á la part oposada del riu, se divisan unas fileras de pintorescas montanyolas que van perdentse y esfumantse endins, ab algun altre pich nevat, semblant á una decoració del Guillermo Tell. Aixó ja fa Pirineus, creume que's bonich. Lo camí es dolent, molt dolent, pero lo agrest del paisatge y la constant vista del Segre, que sembla ensenyarnos lo camí encara que caminant en direcció contraria, lo fan alegre, y ajuda á no cansarnos”¹.

Guillem Tell, l'obra teatral, havia fornit la seva mirada de models per interpretar el nostre Pirineu. Els camins del paisatge són inescrutables! De manera que quan Aladern arriba a la Seu d'Urgell i troba les rodalies de la població pintoresques, la seva mateixa visió el duu a recordar el *Canigó* de Verdagner. Però en realitat havia estat al revés: Verdagner l'havia proveït d'un model, d'una “geografia” per interpretar l'indret. O, si més no, d'uns noms que excitaven la seva curiositat i li feien prestar-hi atenció. El record no era un record, sinó una construcció basada en uns elements apresos anteriorment. Com tampoc no estava recordant res -per recordar cal haver vist abans- el Comte de Carlet en arribar a la Massana:

“(…) tan pintoresca que es un veritable jardí que recorda'ls millors paisatges suïssos”².

En altres casos es comparava “*fotografia con fotografia*”. No es fa difícil demostrar que hi havia una intenció política darrera de la visió de Suïssa, com ha passat en altres indrets. Els textos repassats més enrere ho demostren a les clares. A aquests textos caldria afegir la següent poesia de Dolors Moncerdà de Macià³:

*“(…) y quinze jorns que'm pregunto
al contemplar tas montanyas,
(elements del país, etc …)
tos fills, tan braus pel treball,
com per defensar la pátria;
tas ninas, tan enciseres
puntejantne la sardana,
com donantne al desvalgut,
l'almoyna, al Senyor tan grata;
la fé, ab son calor sagrat
embellint los teus estatjes:
la industria, tan floreixenta,
las lletras, tan fomentadas,
si la encisera Suïssa
se n'es aquí traspasada*

1 Aladern, Joseph *Cartas andorranas* Op cit Pàg 14

2 Arnet y Ricart, S (Comte del Castellá y de Carlet) *Les valls d'Andorra Primera part Del Segre a l'Ariège a través d'Andorra* Ab nombrosos itineraris d'excursions, fotografats i un mapa Barcelona, Tip L'avenc, 1906 Pàg 28 Vegeu també pàg 56, en el mateix sentit

3 Extret del Calendari-Guía de Banyolas y sa comarca per l'any del Senyor 1891 Barcelona, Estampa la Renaixensa, 1890

*ó si n'ets un tros de cel
que de tas virtuts en gracia,
n'ha cedit lo bon Jesus,
á la terra Catalana”*

El model suís era ecològic i simbòlic alhora, polític i natural. Servia per definir el medi ambient i alhora donava forma a certs sectors de la societat. Però, pel que fa al cas català, el model alpi es va inscriure en el context més ampli de construcció medial de la imatge de la *muntanya catalana* que estem estudiant i que va afectar molts altres indrets.

7. 4. 4 - El reencantament del Pirineu: la *Covadonga catalana*

Com veurem en el proper apartat, Montserrat va ser el monument a la independència de la pàtria davant de la invasió francesa, mentre que el Pirineu es consolidaria com el recer que va salvar la pàtria i la religió durant l'edat mitjana. En aquest sentit, l'any 1847 Tomàs Bertran escrivia:

“El Bruch será memorable en la historia por la derrota que sufrieron los franceses en la guerra de la independencia. Los catalanes imitaron á Pelayo; y se reprodujo en nuestros tiempos aquella insigne victoria que puso en Covadonga los cimientos de la monarquía castellana”¹.

D'aquesta manera, una publicació vigatana de 1849 parlava de les coves de Ribes com de “*un segundo Covadonga*”. Per al seu autor, amb la vinguda dels àrabs, els catalans es refugien a les muntanyes i s'ajunten amb la resta d'espanyols.

“Parece una exigencia del propio territorio catalan la direccion á donde está el corazon de la alta Montaña. Con ella viene á tocarse al pórtico de dos fuentes ó madres: la una de existencia moral, de la sociedad que habiendose regenerado allí en armonía con la de Asturias fué descendiendo por lo bajo rica de blasones y timbres; la otra de un artículo ó manantial de vida física, del agua que se desparrama por las provincias catalanas, de tres corrientes principales, á saber, el Ter yendo desde el Puig de Bastiments á Gerona, el Segre desde el pie N. de Puigmal á Lérída, y el Llobregat desde una cordillera de Puig de Llansada á la inmediacion de Barcelona”².

També la història de Montgrony de Joan Vilalta afirmava que “*Montgrony és com la Covadonga catalana*”³. Segons Vilalta, molt probablement durant la invasió àrab Montgrony fou un dels punts on s'havien refugiat els cristians perseguits. L'indret mai no

1 Bertran Soler, Tomàs *Itinerario descriptivo de Cataluña* Barcelona, imprenta de Oliveres, 1847 Pàg 164

2 D M C “Recuerdo histórico de la carretera de Barcelona á Vich, ó sea privilegio del Rey de Aragon D Jaime I sobre esta línea de comunicacion” in *El “recuerdo histórico” renovado, ó nuevo almacén de frutos literarios* Vic, Imp de Valls, 1849 Pàg 46

3 Vilalta y Camprubí, Joan *Historia del santuari de Nostra Senyora de Montgrony, en la parroquia de Gombreny* Vic, Imp i Llib R Anglada, 1887 Pàg 40

va ser dominat, mercès a la protecció de la Verge i a la morfologia de la muntanya. Segons la tradició, la línia de defensa cristiana començava en les coves de Ribes,

“(…) desde ahont se emprendié la reconquista de nostra amada patria (...) Pot, donchs, ser considerada aquesta privilegiada montanya com la covadonga de Catalunya (...)”¹.

Nogensmenys, amb motiu de l'anada de la reina Maria Cristina a Montserrat, el 29 de maig de 1888, Celestí Ribera féu un discurs en què qualifica la muntanya com “*la Covadonga catalana*”². Davant la invasió àrab,

“(…) los genuinos catalanes no saben rendirse; sino que, dejando al enemigo las tierras bajas, buscan en lo alto de los riscos un baluarte para su independencia y organizan desde allí aquella lucha titánica, llamada restauracion pirenaica, tal vez menos celebrada, pero no menos heroica que la restauración cantábrica”³.

Per a Ribera, un grup de cristians arraconats al Pirineu assoliren arribar a Montserrat i fortificar la muntanya amb cinc castells. D'aquesta manera s'avançava la “*restauració*” en més d'un segle. Aquest sermó acabava amb la petició a la reina per tal que reunís tots els espanyols sota una mateixa bandera. En aquest mateix sentit, Sardà i Salvany considerava que Manresa,

“(…) ara com en temps de la Reconquesta está destinada á ésser tal volta nostra Covadonga”⁴.

La conferència en què Sardà pronuncià aquests mots es féu famosa perquè en ella, l'any 1892, carregà contra els afrancesats, els racionalistes, positivistes i lliurepensadors, tot dient allò que,

“Y com lo Lliberalisme es pecat, y tot Lliberalisme es pecat, y es pecat en tots y en qualsevols idiomes ab que vulga disfrasarlo lo enemich mortal de la societat cristiana, tindrém (...) un Lliberalisme catalanista (...). Es á dir, un Lliberalisme radical en catalá; un Lliberalisme moderat en catalá; un Lliberalisme pseudo-catòlich en catalá; lo qual vol dir netament que farém de aquí en avant la guerra als drets socials de Cristo en catalá, axis com antes ho feyam en llengua forastera”⁵.

1 Vilalta y Camprubí, Joan *Historia del santuari de Nostra Senyora de Montgrony* Op cit Pàg 40

2 Ribera y Aguilar, Celestino *El patriotismo en cataluña* Sermón pronunciado el 29 de mayo de 1888 en la solemne fiesta celebrada con motivo de la peregrinación de S. M. la Reina Regente Dª María Cristina de Hapsburgo-Lorena al Santuario de Ntra Sra de Montserrat patrona del Principado Barcelona, tipo-litografía de los sucesores de N. Ramirez y C^a, 1888 Pàg 22

3 Ribera y Aguilar, Celestino *El patriotismo en cataluña* Op cit Pàg 13

4 Sardà y Salvany, Feliu *Religió y regionalisme ó Catalunya per nostre senyor jesuchrist* Conferencia llegida en la Academia Católica de Sabadell lo dia 9 de matx de 1892 Barcelona, lib y tip Católica, 1892 Pàg 9

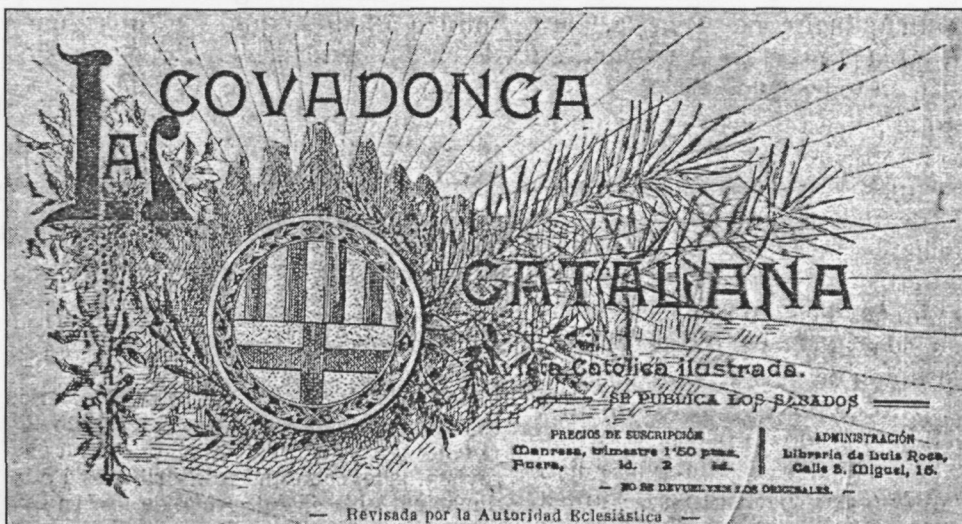
5 Sardà y Salvany, Feliu *Religió y regionalisme* Op cit pàg 12

Aquesta és la postura del regionalisme catòlic, una postura que parteix de la idea que, l'estima per la pàtria és un fet natural:

*"(...) podriam ben dir que les lleys naturals y divina nos manan en general lo amor á totes les nacions; segonament, y ab més forsa, lo amor á la nació que políticament considerem propia; tercerament y encare ab més vivesa, lo amor á la regió peculiar de cada hù, y per fi, y ab lo sumo de carinyós afecte, lo amor á la localitat nadiua, que es la que més verament y ab major intensitat representa com en quinta essencia lo hermosíssim concepte de la patria y del patri amor"*¹.

En aquesta línia de pensament, el regionalisme es converteix en legítim, sant i sagrat. Aquesta és la muntanya que aquella Covadonga volia restaurar, una muntanya que havia servit de suport a una raça feta d'*"(...) homes de musculatura de ferro pirenaich"*, *"(...) una nissaga de gent no contaminada ab els errors y torpeses de la idolatria"*, com diu Jaume Collell en una novel·la que es publicà un cop ja mort².

En el sentit oposat, per a certs autors, el regionalisme era prou perillós com per provocar una mena de reacció contra els catalans, de manera que com les pedres de Covadonga havien caigut sobre els àrabs, ara podrien caure sobre els espanyols³. L'important, però, és que el tòpic asturià fou acceptat i compartit per ambdues posicions, les quals a més a més l'aplicaren també a la ciutat de Manresa.

Capçalera de la publicació manresana de finals del segle XIX *La Covadonga Catalana*

La idea de la capital del Bages com a segona pàtria de la reconquesta va ser recollida pel manresà Joaquim Sarret i Arbós en una obra que ha restat inèdita⁴ i també per

1 Sardá y Salvany, Feliu: *Religió y regionalisme*. Op. cit. Pàg. 6.

2 Collell Bancells, Jaume: *Efemèrides dels meus 50 anys de sacerdoci seguides de El reyeta del Tago* (novela pòstuma). Vic, Gazeta de Vich, 1938. Pàg. 167 i 191.

3 Vegeu Renau, Franciso de Asís: *El regionalismo catalán. Panegírico predicado por el Rdo. Sr. D. Francisco de Asís Renau, presbítero, licenciado en Sagrada Teología y doctor en filosofía y letras, en la iglesia palatina de Montserrat, en la mañana del día 24 de abril, con motivo de la fiesta principal que todos los años dedica á la patrona de Cataluña Nuestra Señora de Montserrat, su real é ilustre congregación establecida en esta corte. Madrid, Imp. de la viuda é hija de Gómez Fuentenebro, 1892. Esp. pàg. 24.*

4 Aquest manuscrit diu: "He aquí por que Manresa puede con justicia apellidarse la Covadonga Catalana". (Sarret y Arbós,

Josep Borrell, en una llegenda que pronuncià l'any 1871¹. Aquesta llegenda va ser publicada de nou en el primer número de la revista *La Covadonga Catalana*, una revista catòlica il·lustrada que es publicava a Manresa des de 1901 i en la capçalera de la qual s'insinuen unes muntanyes de reminiscències montserratinès.

Muntanya política, muntanya de la pàtria, muntanya antiliberal, símbol, en definitiva, de la resistència d'un poble a la modernitat, tant hi fa com aquesta anés disfressada.

7. 4. 5 - La muntanya, un escenari "natural" per a la història de Catalunya: el timbaler del Bruc

Ja hem vist que la penetració de la imatge política dels cantons suïssos va tenir un terreny adobat en el context de la Guerra del Francès. Aquest context ajudaria a trobar una nova imatge de la nostra muntanya.

Els *Recuerdos y bellezas de España* (1839) parlen del pont de Molins de Rei i diuen que, després de veure passar la sang dels valents que defensaven el país dels francesos, aquells que el creuin ja no hi podran passar amb indiferència:

*"Peleábase allí por la independencia de la patria, por la integridad de una monarquía hija de siete siglos de combates: y esas luchas son sagradas"*².

El medi físic parlaria als qui creuessin el pont. Altres autors, com per exemple Bertran Soler³, seran menys optimistes quan a les conseqüències de la guerra, però cal anotar que en general existia la consciència que, com en el cas del pont de Molins, el record i els ensenyaments d'aquesta confrontació havien quedat gravats en la nostra realitat física. Albert de Quintana, en un discurs presidencial dels Jocs Florals de 1874, afirmava que actes com els del Bruc, Bailen, Saragossa o Girona,

*"(...) segellaven la pau y arboraven per sempre més la bandera d'Espanya al bell cim dels Pirineus, per que hagués esment l'Europa de que dintre nostres pits alena com foch etern l'esperit d'independencia que tantes voltes ha deslliurat nostra perduda patria"*⁴.

La Guerra del Francès fou un dels pilars sobre el qual es féu pivotar el primer regionalisme. La independència de la pàtria que allí es va defensar era un bon motiu de concurrència de tots els espanyols, i els primers sectors catalanistes ho acceptaren de grat.

Joaquim La ciudad de Manresa Memoria de propaganda, dedicada a los excursionistas, turistas y demás personas forasteras que se dignen visitarla Document inédit, Arxiu Històric de la Ciutat de Manresa)

1 "La Covadonga Catalana ó sia Manresa deslliuradora de Barcelona" llegenda pronunciada per Josep Borrell, publicada l'any 1871 a Manresa i reproduïda després en els primers números de la revista *La Covadonga catalana* (1901)

2 *Recuerdos y Bellezas de España* Op cit Pàg 308

3 Durant aquesta guerra es va vessar molta sang "() en obsequio de un rey, que en agradecimiento á tan señalados servicios, concluyó su carrera tiranizándolos Los españoles aclamando la libertad, consagraron con su sangre frailes y cadenas" (Bertran Soler, T Itinerario descriptivo de Catalunya Op cit Pàg 165)

4 Quintana, Albert de "Discurs presidencial en los Jochs Florals de Barcelona any 1874" in *L'Empordà* Barcelona, Il·lustració catalana Pàg 30-33

Jaume Collell, des de *La Veu del Montserrat*, no s'estigué de recordar els fets del Bruc, perquè tenien

*“(...) el privilegi de unirnos á tots los fills del Principat en un mateix sentiment de admiració entussiasta (...)”*¹.

Ben segur perquè, com per a Torras i Bages, en la veneració del Bruc hi anava inclosa la veneració de la religió, la pàtria i la família².

L'esperit unitari que la batalla del Bruc va tenir va durar fins a 1880. Fins a aquell any cada poble dels que hi havia estat implicat havia anat celebrant el record de la gesta de forma pacífica i sense competència. Però el 1880 el *Diario de Manresa* publica una carta que havia de donar partida a la polèmica en ser contestada pel *Semanario de Igualada*. La diferent valoració del paper jugat en la resistència contra l'exèrcit francès havia de fer créixer un mur entre ciutats com Igualada i Manresa que volien endur-se l'honor del triomf en aquella batalla. El paper de certs historiadors³ i novel·listes⁴ donant la preeminència a una o altra, junt a la passivitat sobre el tema de les acadèmies de la Història o de Bones Lletres⁵ va contribuir a desencadenar el conflicte. Aquesta discrepància s'allargassà en el temps, fins arribar al centenari dels fets. Potser el que es va mantenir més ferm en tot aquest afer fou el paper de l'Església i la defensa de la fe que va suposar la revolta.

“L'esperit religiós armá'l braç dels catalans, fent-los immortals en els penyals del Bruch”,

“Els sentiments de Fè y Pàtria, covats al escalf del amor als Sants Patrons, produïren les grans gestes de nòstres antepassats”,.

“Sòls la verdadera independència dins de la fè y ordenances del nòstre gran Capità Jesucrist, fa verdaders hèroes y mártirs; y sòls els verdaders hèroes de la fè y ordenances de Jesucrist, fan verdadera pàtria”,

“La nòble enterèsa de nòstres avis pels alts ideals de Deu y pàtria, mostrada en la guèrra de la Independència, dèu retrèures constantment, còm a modèl y estímulo, a les actuals generacions”.

1 J C “Gran diada” *La Veu del Montserrat*, 22 4 de juny de 1881 Pàg 169-170

2 Torras i Bages, J “La victòria del Bruc” in *L'església i el regionalisme i altres textos (1887-1899)* Barcelona, Edc la Magrana, 1985

3 Puiggari, José La jornada del Bruch Vindicación de Igualada sobre su principalidad en la misma Igualada, Est Tip de Mariano Abadal, 1892

Gómez de Arteche, José "El tamborcillo de San Pedor" in *Nieblas de la historia patria* Madrid, Imp de V Saiz, 1876

Segons Anton Vila, Oleguer Miró, de Manresa havia escrit un estudi titulat *Lo Bruch* l'any 1881 en els núm 34, 35 i 37 de la *Il·lustració Catalana* (Vila, Anton *Lo timbal del Bruch Artcles històrics-crítichs publicats en lo setmanari catòlich catalá* La Veu del Montserrat Vic, Est de R. Anglada, 1890) Segons Miró, el timbaler era nascut a Santpedor

4 Segons les informacions que aporta Anton Vila, hauriem de parlar de Frederic Soler i de Josep Felu i Codina, a més d'un drama titulat “L'incendi de Manresa” que s'havia estrenat en un teatre de Manresa (Vila, Anton *Lo timbal del Bruch Artcles històrics-crítichs publicats en lo setmanari catòlich catalá* La Veu del Montserrat Vic, Est de R. Anglada, 1890

5 Per a més detalls Sarrat y Arbós, Joaquim *Manresa en la guerra de la independència 1808-1814* Manresa, Imp y encuadernaciones de San José, 1922

“Animats del esperit catalá l'any 1808, els nostres avis obtingueren la independència de la Pátria”,

El que hem transcrit anteriorment són frases que es pronunciaren a Manresa amb motiu del centenari de la batalla del Bruc¹. En el mateix sentit, anotem que la comissió organitzadora deia en la convocatòria:

“Y al calor d'aquèst sant entusiasme, sens dubte que's despertarà en nostres esperits intèns el sentiment de la gloriosa tradició regional, renaxerá més viva la fè ilimitada en els nostres destins providencials, y creixerá imponderablement l'amor encès a Deu, a la Puríssima Concepció y als Sants Patrons; virtuts hermoses, que foren els sobirans impulsos que llençaren a nostres avantpassats al heroisme per la religió y per la pátria”²

Aquesta publicació reproduïx una pintura mural de la masia de les Farreres de Rellinars, en què es veu la batalla del Bruc, amb Montserrat al fons i la Verge que la presideix des del cel i dóna forces als catalans. Per ajudar a recordar els fets, el 6 de juny de 1908 el Centre Excursionista de la Comarca del Bages inaugura una exposició de fotografies, objectes i documents de la Guerra de la Independència³. També a Igualada l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera va fer-ne una exposició, dirigida per l'excursionista Josep Fiter⁴.

Evidentment totes aquestes publicacions, exposicions, obres literàries i històriques ajudaren a donar una imatge determinada de la muntanya de Montserrat. Però aquesta “monumentalització” del massís encara va ser molt més clara en un altre sentit. L'any 1884 l'ajuntament del Bruc, amb el suport dels delegats de Santpedor i d'Igualada, decideix fer un monument en record de la victòria contra els francesos del 6 de juny de 1808. Com ja hem vist, la discrepància sobre la valoració del paper respectiu de les diferents ciutats implicades en els fets va suposar que l'ajuntament de Manresa no hi assistís pretextant que, segons un Decret de 1812, el monument s'havia de fer a Manresa. A la capital del Bages, l'any 1908, en lloc de la piràmide que s'havia previst fer com a monument als fets del Bruc, es va procedir a col·locar la primera pedra del Grup Escolar,

“(…) o Monumento conmemorativo de la Guerra de la Independencia, en sustitución de la “Pirámide” que en 1812 concedieron las Cortes de Cádiz a Manresa “por su conducta heroica en grado eminente”⁵.

Segons Sarret i Arbós, en aquest acte s'havia muntat “(…) un arco de triunfo representativo de las montañas de Montserrat, con la imagen de la Virgen Patrona de

1 Recòrd y programa de les festes del centenari de la Guerra de la Independència Manresa, Imp y Taller d'enquadernacions sant Josep, 1908

2 Recòrd y programa de les festes del centenari de la Guerra de la Independència Manresa, Imp y Taller d'enquadernacions sant Josep, 1908

3 Recòrd y programa de les festes del centenari de la Guerra de la Independència Manresa, Imp y Taller d'enquadernacions sant Josep, 1908

4 Exposició històrica de la Guerra de la Independència a Catalunya Igualada 7 a 21 de juny de 1908 Catàlech Igualada, Imp M Puget, 1908

5 Sarret y Arbós, Joaquín *Manresa en la Guerra de la Independencia* Op cit Pàg 249

*Cataluña y una alegoría del Somatén (...)*¹. Convertida en miniatura, Montserrat estava a punt per esdevenir el monument a la independència nacional i a la religió. Aquest intent de formalització de la muntanya havia tingut un pròleg molt clar l'any 1892.

Aquell any, recordant els fets, Josep Puiggarí, demanava acabar amb el conflicte i que no es construís el monument l'ubicació del qual es trobava en l'origen de les discòrdies entre les diferents ciutats implicades. Per recordar els fets, Puiggarí havia proposat de simbolitzar-los en la mateixa muntanya de Montserrat,

*“¡Monte sagrado, maravilla de las maravillas de Cataluña, portento del globo, honor y prez de nuestra tierra, asombro de propios y extraños, de cuyo seno parecen brotar todas aquellas virtudes y energías que distinguen al pueblo catalán: la fé religiosa, el ardor patriótico, el entusiasmo bélico, el espíritu de independencia, al amor al suelo nativo, aquella característica especialidad de raza tan vivamente significada y mantenida por las puras brisas del Montserrat, las fêrvidas emanaciones de su vejetación, los pujantes hálitos y las deliciosas seducciones de sus alturas, hondonadas y escabrosidades se exhalan para delectación del ánimo y fruición del cuerpo de cuantos á él concurren ó se allegan!”*².

Montserrat seria així el,

*“(...) monumento más elocuente y perdurable, el único digno de nuestra sublime epopeya Mientras Montserrat exista, siempre andará unida á él la memoria de la batalla del Bruch: el prodigio de una, es inseparable del milagro de la otra”*³.

Puiggarí -dient “¿No las ha identificado el poeta Verdaguer (...)?”- feia un pas més després de la identificació que certs sectors socials havien fet entre Montserrat i Catalunya. En aquest punt va rebre el suport d'Antoni Vila, capellà de Santpedor i persona vinculada al món jocfloralesc. Segons ens informa el mateix autor, *La Veu de Catalunya* del 12 d'abril de 1891, també havia apostat per no fer un monument i simbolitzar els fets amb la “santa montaña”.

*“Dígase, pues, si no es Montserrat el simbolismo más digno y elocuente del hecho del Bruch, hecho asimilable á lo que dice Víctor Hugo de ciertos hombres, que de sí constituyen una edad, y que merecen llamarse siglos porque todo un siglo vive y se nutre de su influencia”*⁴.

Recordant els almogàvers i els seu *Vía fora!* i *Desperta ferro!*, Puiggarí intenta superar els rencors comarcalistes i fer sentir els habitants del Bages i de l'Anoia fills d'una mateixa terra i, sobretot, catalanistes. A través del seu treball veiem clarament un procés de

1 Sarret y Arbós, Joaquín *Manresa en la Guerra de la Independencia* Op cit Pàg 250

2 Puiggarí, José *La jornada del Bruch* Op cit Pàg 8

3 Puiggarí, José *La jornada del Bruch* Op cit Pàg, 124

4 Puiggarí, José *La jornada del Bruch* Op cit Pàg 126

formalització de la mirada que seria clarament comprès per dos autors que escriviren a principi de segle XX:

“Aquellas abruptosidades del terreno que un día fueron el temor de las gentes, son las mismas que algún tiempo después contemplaron con orgullo, cómo el valiente soldado hispano humillaba al gran Napoleón”¹.

Abans de passar a les conclusions, podem acabar aquesta recerca recordant precisament el mateix que Vicente Vera i Saturnino Huerta-Rodrigo varen remarcar en el seu moment: en un període d'aproximadament cinc-cents anys algunes muntanyes catalanes han passat de ser temudes a ser estimades com a símbols i suports de la pàtria. Entre els dos moments hem detectat també el sorgiment d'un sentiment d'estima per la natura que hem anomenat paisatge.

En conjunt, el desenvolupament d'aquesta recerca ha mostrat que les imatges de les muntanyes catalanes han anat canviant amb el pas del temps i que a l'edat contemporània s'ha donat nom a una imatge concreta. D'aquesta manera ha aparegut la *muntanya catalana*, un constructe que és alhora físic i simbòlic, un ens polític que es planteja en un sentit determinat. Hem fet un repàs força exhaustiu d'un cas molt interessant de relació entre cultura i poder en què la representació que se'n deriva permetria parlar d'un procés d'imperialisme dins de la mateixa metròpoli, o bé que permetria establir un centre i una perifèria dins del conjunt de Catalunya. El món urbà i el món rural han començat a diferenciar-se quant a la seva valoració; s'ha començat a parlar d'un equilibri precari en què la ciutat s'obre al món rural, però en un context en què aquesta hi aporta les seves imatges per representar-se'l. La muntanya catalana esdevé una representació en el sentit polític de parlar per un altre; es tracta d'un discurs en què la “realitat” és construïda negant les visions tradicionals i imposant una nova “realitat”. La bellesa, la puresa, la utilitat de la muntanya, en esdevenir objectes del discurs urbà o del parlar de part de les classes dominants del món rural, serviren per mantenir la cohesió social a la ciutat i també per defensar un model social davant d'uns altres que eren fora de Catalunya.

Resum:

Amb aquest capítol hem arribat al final del trajecte que ens proposàvem. Hem desenterrat la imatge predominant de la muntanya catalana durant els primers anys del segle XX. Aquesta muntanya és clarament una realitat ecosimbòlica, una suma d'indrets fets d'elements físics i alhora de valors morals que eren elaborats per una sèrie de persones que, potser sense ser-ne conscients, esdevenien una subespècie d'allò que Gramsci en va dir intel·lectuals orgànics. Les imatges que ells produïren es difongueren en aquell context social regionalista (i potser nacionalista) i arribaren a la quasi totalitat dels catalans, especialment a aquells que tenien una tendència regionalista.

¹ Vera, Vicente, Huerta-Rodrigo, Saturnino (dir) *Cataluña Monografía geográfico-histórica de Barcelona y su provincia* Madrid, Antonio Pérez y C^a, impresores, 1906⁷

8 - Vuitena part: *Conclusions*

Després del repàs que hem fet a la representació de la *mntanya catalana* durant el període modern i contemporani, aquesta darrera part intenta aportar uns resums i conclusions sobre el conjunt de l'obra.

El paisatge de muntanya, un cop aparegut, què va permetre? Qui el va utilitzar? Qui se'n va fer càrrec? Només era un fet estètic?

A. Monasterium.
 B. S. Crucis.
 C. S. Dymæ.
 D. SS. Trinitatis.
 E. S. Benedicti.
 F. S. Annæ.
 G. SS. Salvatoris.
 H. S. Antony Abb.
 I. S. Hieronymi.

Eremitus.

K. S. Mc Magdalencæ.
 L. S. Iacobi Ap.
 M. S. Onophry.
 N. Natiu^m S. Io. Bapt.
 O. S. Catharines Vei M.
 P. Sacellum S. Michaelis.
 Q. Locus unde eruta imago
 B.V.M.

Eremitæ

Franc. Gazan Sculp. Barcin. 1699

En el capítol 3.6 hem dit que la imatge de Montserrat que oferien els gravats de l'època moderna "semblaven" presos des del pont del Diable de Martorell i hem acordat que aquesta descripció, que no era del tot exacta, per aquell moment ens servia. Doncs bé, ara és el moment de reemprendre el tema, perquè les conseqüències que en traurem són prou consistents a nivell teòric com per fer-ne un apartat independent.

Els textos són formes simbòliques o simbolitzants -aquest darrer adjectiu pres en el sentit de formes que simbolitzen la relació d'analogia que existeix entre les diferents esferes socials. Un gravat com el de Francs Gazan (1699) ens permet veure com els textos juguen amb el temps per explicar l'espai: després d'haver afirmat que l'objecte que aquest gravat representa era la muntanya de Montserrat vista des del pont del Diable de Martorell, ens vàrem posar a comprovar si això era cert. El resultat, que d'una banda va ser molt decebedor, de l'altra, va obrir-nos els ulls i ens va fer veure la necessitat de parlar de les formes simbolitzants.

És cert que, en aquest cas, la imatge general sembla presa des de Martorell, però certament cal adonar-se d'un fet molt més complex: des d'aquell indret l'espai representat és irreal, no es veu tal com és. El cas més clar és el del monestir, que és impossible de veure. Nogensmenys la part inferior de la muntanya, que és la que destaca des de Martorell, no apareix gairebé representada. Però és més, l'orientació de la vall de Santa Maria és gairebé perpendicular a l'eix Martorell-monestir de Montserrat i per tant l'orientació general est-oest que el gravat sembla indicar és impossible de veure des de Martorell. En principi, alguna cosa ens deia que ens havíem equivocat i que calia canviar el punt de vista a partir del qual s'havia pres la imatge.

Va ser quan ja estàvem cansats de donar voltes per la zona a la recerca d'aquest punt de mira que ens vàrem adonar que en realitat ens trobàvem davant d'un *collage avant la lettre*. L'autor havia volgut donar una representació que no era figurativa -això ens semblava molt clar-, però, com que li calia representar "coses" importants visibles des de llocs diferents, el que va resultar-ne va ser com una fotografia presa des de diferents punts de vista parcials en moments diferents. Calia veure al mateix temps allò que cronològicament i espacialment era impossible de veure tot alhora.

En aquest sentit, Gazan resulta molt instructiu. Ell tenia en ment una certa idea de Montserrat, una idea feta de retalls que, essent reals, no ho eren tots al mateix temps. En l'espai que pretén (re)presentar-nos, el temps funciona a ritmes diferents segons els racons que es tractin. L'espai mental que finalment l'autor representa és un espai físic que no es pot captar d'un sol cop d'ull, sinó que cal diferents mirades en moments diversos per tenir-ne una idea de conjunt. Ens trobem, doncs, davant d'un mapa que podríem qualificar de cognitiu si no fos perquè el que mostra no és un fet de percepció individual, sinó una representació d'escala social. Gazan ha fet el que, segles més tard, faran els cubistes: oferir una realitat vista al mateix temps des de llocs dispersos. Per construir aquest espai (social) l'autor ha jugat amb els diferents temps de la percepció.

Si el cas de Gazan és paradigmàtic, potser encara ho és més el gravat que apareix en l'obra *Sombra de Maria Santissima en su nacimiento* d'Andrés de Carvajal (1687). En aquest cas la sensació que la muntanya de Montserrat és feta de retalls diferents, que en alguns casos fins i tot haurien estat mal enganxats, és molt clara (vegeu aquesta il·lustració a la pàgina següent). En aquest gravat sembla com si s'haguessin unit imatges de les diferents ermites, cadascuna amb el seu fons propi, i s'haguessin

és que, com ja hem dit, la fotografia fa impossibles les imatges impossibles. Les seves formes simbolitzen una altra relació amb l'espai: una relació amb un únic punt de mira, sense profunditat ni temps; una relació per a nosaltres evident perquè ens sembla que és l'única possible.

Retaule de Sant Onofre, Catedral de Barcelona.

Els quatre exemples comentats són mostres d'un tipus d'espai que aquí hem anomenat sagrat, un producte històricament i culturalment determinat. La modernitat, la perspectiva i la mirada científica han ajudat a fer-nos creure que aquestes imatges eren irreal, que la realitat és una i que ens és donada de forma natural. Aquest canvi es veu també en el pas de la cartografia elaborada durant l'època moderna a la contemporània.

D'una banda tenim un espai tractat de manera heterogènia en què dos rius com el Tec i el Segre, que neixen en llocs relativament propers, són representats com si fossin un de sol que anés de mar a mar, en què certes muntanyes no tenen representació o bé, en aquest tipus de cartografia, es fan uns gravats de Barcelona en què al fons, darrera de Collserola, hi ha Montserrat... D'altra banda, en la cartografia contemporània trobem espais homogenis, espais en què ho trobem tot i cada cosa al seu lloc, que són mirats des d'un únic punt de vista abstracte i no des d'una diversitat de punts que permeten diferents perspectives cavalleres.

Més enrere ja hem vist que no és que un sigui més irreal que els altres, sinó que representen realitats diferents. Aquest procés d'aparent millora tècnica acompanya la descoberta de nous espais, la troballa de llocs que abans s'amagaven entre els intersticis d'unes mirades plurals. Paradoxalment sembla que hi veu més i que es veu més amb una sola mirada que amb diverses. Perquè la cartografia moderna anul·lava els temps i els espais que li resultaven indicibles o innomenables, mentre que la cartografia actual ho vol representar tot, com si l'espai en si fos homogeni i no hi hagués diferències entre un lloc i un altre (en tot cas aquesta manca de diferenciació només és real a nivell físic, però no a nivell simbòlic).

Aquestes formes simbolitzants, aquests textos que ens permeten accedir a les representacions socials de la "realitat", com veiem, han anat variant històricament pel que fa a la seva actitud davant de l'espai. D'aquesta manera, una anàlisi de les imatges de Montserrat mostra com al segle XV els gravats donen molt poca importància a l'espai figuratiu, mentre que l'Escola d'Olot pretindrà reflectir la Garrotxa tal com és. Però tant els uns com els altres han dibuixat o no certes coses, les han posat en unes relacions que no tenien perquè ser "reals" per transmetre un missatge. Un camp de fajols i una vacada podien ser adossats a un rerefons muntanyós per fer-ne una obra que pretenia ser figurativa. Però només la fotografia -i encara en podríem dubtar- permet "guardar" congelat l'instant fugisser de la vacada que pastura o dels fajolers moguts pel vent. L'Escola d'Olot no ha copiat res, no ho ha guardat, sinó que ho ha "guardat com", que diem parlant informàticament. La realitat ha estat vista des d'una mateixa posició social -vet aquí el que crea una escola-, però aquesta ha estat copsada des de diferents angles de vista, des de diferents punts en moments dispars. Reduir la disparitat del temps en un mateix lloc és un procés que es lliga a la nostra representació del món, i aquesta mai no és lliure. L'espai (sempre?) es construeix a partir de mirades esparses en el temps; conserva, sempre, el seu caire de trencaclosques (*puzzle*), la seva essència cubista. I és que el cubisme, en voler mostrar la simultaneïtat, ens ha ensenyat que el món i la seva imatge són construïts també en el temps; que les coses poden ser A i no-A a condició que aquestes dues situacions no es donin en el mateix moment. Només així podem entendre que un mateix no sigui igual que ell mateix: el pas de la història i de l'autobiografia han canviat per fer-nos canviar també a nosaltres. Fa vint anys no podíem pensar el que avui som capaços de prendre com a base per al nostre coneixement, i no perquè no disposéssim del mateix cervell; simplement perquè no havíem tingut tant temps d'exposar-lo al món. Abans i després d'aquesta tesi el seu autor serà diferent, tot i ser el mateix.

Entre l'art prerenaixentista i el cubisme i els altres ismes una bona part de la història de la representació artística s'ha escolat. Però curiosament s'ha tornat a una situació semblant en què es juga amb el temps per entendre l'espai. Hi ha diferències, és

cert, però hi ha una continuïtat entre aquests moments històricament tan allunyats pel que fa al tractament temporal de la realitat: ambdues tendències plantegen que existeixen una pluralitat de mirades que es donen alhora. En canvi, la modernitat, amb la perspectiva i la fotografia com a culminació, ha volgut fer creure que el món es mira només des d'un punt de vista. Això li ha imposat unes formes que no són gens naturals, com va mostrar Panofski¹. L'art del paisatge va sorgir i viure en aquesta conjuntura i finalment va desaparèixer del panorama artístic. El surrealisme mateix ha optat per ensenyar la part amagada i onírica del món, allò que funciona al mateix temps que la racionalitat. I és que no es pot construir l'espai fora del temps.

D'aquesta manera, el món natural pot ser un fet objectiu i un fet subjectiu; un objecte i un subjecte, tot plegat i alhora. La muntanya pot ser una muntanya i l'ànima de la pàtria, un paisatge i un ecosistema; Montserrat, un monestir i un indret natural, un símbol i una "realitat". Com els pintors, posem en un mateix espai coses diferents en el temps, realitats que semblaria que no hauríem de veure alhora. Posem natura, societat, cultura o rituals al món per fer-nos una imatge i per fer-nos-en una imatge. Mirem tot mirant-nos i tanquem els ulls al pas del temps. L'espai el construïm a partir de mirades esparses en el temps.

En aquesta tesi el nostre plantejament de partida ha estat el que en podríem dir una mediança dialèctica o una fenomenologia radical que primerament veu el món com a medialment construït però que, en segon lloc, el considera fet a partir d'actors amb poders i capacitats desiguals. Com diu Bourdieu els diferents grups socials es troben permanentment atrapats en una lluita per definir el món d'acord amb els seus interessos², i aquesta lluita abasta també la realitat geogràfica, diguem-n'hi espacial o paisatgística. Per això, prenent com a punt de partida la teoria de la Mediança d'Augustin Berque, hem hagut de completar aquesta visió per donar entrada al món del poder i de les relacions socials per acabar d'entendre l'enjoc de la construcció medial de la realitat.

La mirada paisatgística és una qüestió de distància respecte del món material. Aquesta distància pot ser de tipus estructural, com la que algunes societats o organitzacions econòmiques proposen per a l'Església o per al grup social de rendistes que viu de l'excedent del treball aliè directe sobre el sòl. Però aquesta distància també es pot construir. Parlarem de distància construïda respecte del medi en casos com per exemple el dels artistes, casos en què és una decisió individual, més o menys lliure, el que porta l'individu a prendre postures que estructuralment no li tocarien.

L'edat mitjana no separava cos i món i aquest fet era analògic i permetia naturalitzar les relacions socials d'aquell moment, és a dir, una societat de tres estaments determinats per naixement en què tota mutació social era impossible. En aquest context s'entén que no hi hagués interès per les qüestions materials perquè el món era fix i immutable. Per al sorgiment del paisatge, com diu Azorín³, calia que sorgís *el yo frente al mundo*. Aquest procés de creació d'una personalitat social independent que s'inscriu en un món que ja comença a ser dinàmic possibilita la lectura del món com a objecte, un objecte que podrà ser positiu o negatiu, agradable o amè o, per contra, horrorós i desagradable.

En la producció social de la seva existència els homes i les dones entren en relació els uns i les unes amb els i les altres, i les relacions que així es generen, que no únicament

1 Panofsky, Erwin *La perspectiva como forma simbólica* Barcelona, Tusquets, 1973

2 Bourdieu Pierre, Wacquant, Loïc J D *Per a una sociologia reflexiva* Barcelona, Herder, 1994 Pàg 23

3 Azorín *El paisaje de España visto por los españoles* Madrid, Espasa-Calpe, 1969 La primera edició és de 1941 Pàg 14

són relacions de producció, possibiliten la formulació de grups socials amb interessos, latents o explícits, més o menys determinats. És en la seva existència que les persones s'adonen que tenen vincles comuns i interessos més o menys semblants amb altres persones alhora que es diferencien o se'ls fan llunyans altres persones o grups socials¹. La pertinença a aquests grups pot ser un fet explícit o implícit, reconegut o no. Però amb el pas del temps, davant les contingències de la vida quotidiana, van apareixent diferents qüestions en front de les quals s'ha de prendre o no una actitud o resposta. Això acostava a allunya les persones de les seves veïnes i d'aquesta manera pot sorgir un sentiment moltes vegades velat de pertinença a un grup *nosaltres* per oposició als *altres*. La posició social, que mai no es pot resumir només en una relació amb els mitjans de producció, permet i impedeix sentir com a propis i adequats certs valors o sentiments, sentir-se a prop o lluny de la resta dels qui ens envolten. I és en aquest procés d'autodefinició que, al mateix moment, ens anem definint nosaltres: a mida que definim el que no som, també ens fem nosaltres mateixos. La consciència de pertànyer a un cert grup social no és mai donada, sinó que apareix en el desenvolupament de la vida social, en el mateix moment que ens representem els altres. Davant de noves qüestions, ens hem de definir, hem de veure si són del nostre món, de la nostra òrbita, o si pertanyen a una esfera que considerem aliena. En aquest procés la realitat s'institueix, però al mateix temps s'institueix el nosaltres.

A un cert nivell, el món pot ser o no ser. Serà positiu o negatiu, per a nosaltres, en funció de la resposta que donem a aquells que conscientment o inconscientment considerem els nostres. La nostra posició social fa que participem d'uns textos i d'un context concret, que participem igualment en la producció de discursos i que acceptem aquells que se semblin als nostres o que, amb els materials que hem rebut anteriorment, ens semblin plausibles. El nou material, que ens ha semblat pertinent de ser pres en consideració, serà valorat igualment o no pels nostres veïns. Alguns ho veuran com nosaltres i altres no, però si l'oposició no és molt forta, pot entrar a formar part de la nostra representació del món. El nou element passarà a formar part del nostre i, de retruc, del discurs de la col·lectivitat més àmplia en què ens inserim. I aquest discurs sobre el món, que ara trobem ampliat, serà un element més que donarà, o pretindrà donar, coherència al nostre món. D'aquesta manera passarà a formar part del que anomenem *textos*. El nostre discurs ha adoptat un matis nou i des del discurs el fem arribar al món extern: modifiquem d'aquesta manera un text que ens parla del món. Si aquesta reificació de la realitat deixa de ser un fet individual i aconsegueix implantar-se com a part de la cosmovisió del nostre grup, la representació de la realitat serà una altra, lleugerament modificada. D'aquesta manera el que, potser per atzar, ha entrat a formar part d'un discurs possible, esdevé un text que es reifica i naturalitza. Una petita opinió ha esdevingut una part del món.

Ara bé, també podem entendre que aquest procés es genera en un moment que un text en què abans no havíem reparat ens arriba "des del món". Això és el que passa amb els altres. Si, perquè vivim una realitat social que ens permet una certa pertinença a la descodificació positiva d'aquest nou text, acabem acceptant-lo com a possible lectura del món, és probable, tot i que no necessari, que algun dia aquest text entri a formar part del nostre discurs. I és més probable com més emprat sigui pels nostres coetanis i semblants, com més analògic sigui amb el nostre món social i cultural.

Aquesta és la lliçó que ens ofereix el sorgiment del paisatge en el món religiós català. L'Església catalana forma un grup històricament definit (i no únicament per

1 Thompson, Edward P.: *Tradición, revuelta y consciencia de clase* Barcelona, Crítica, 1979. Esp. Pàg 33-39

relacions de producció) que ha llegit uns determinats textos, que comparteix unes idees i una actituds que res no tenen a veure amb l'estima del món natural. A partir d'un cert moment històric, però, arriba a coneixement d'alguns membres d'aquest grup una valoració estètica en termes positius de la muntanya. La seva resposta hagués pogut ser negativa d'entrada, però també podria passar desapercebuda, sense pena ni glòria. D'aquesta segona manera no es produirà una oposició frontal a aquesta nova forma que en principi només seria estètica. Veure la muntanya, o alguna muntanya, com a agradable no és un fet impertinent, com sí que ho hauria estat la visió d'un cos nu. No hi ha pecat en aquest fet, tot i que alguns eclesiàstics hagin propugnat un allunyament del món. Aquest pas, silent i callat, és d'una importància transcendental: una nova realitat o una primera formulació d'una nova realitat ha arribat i no ha estat criticada. Encara no se'n parla, però no es veu com una cosa innomenable; en tot cas és quelcom indicible: encara no és pertinent de parlar-ne, però no hi ha impertinència en el nou món. Se'n podria parlar, es podria valorar el món en termes positius perquè certs textos i discursos justificarien que l'obra divina fou una obra perfecta: és més, el món fou perfecte fins al pecat original; per tant, s'obre la possibilitat a la pertinença de considerar el món com un jardí, com un paradís. No hi ha la possibilitat de veure'l com a paisatge, perquè el concepte, si més no el mot, no existeix. Però un dia es podrà dir paisatge al jardí o al paradís. Els textos i els discursos sobre el paradís (que se sustenten en passatges bíblics) permeten l'entrada d'un nou sentiment de la valoració del món: el paisatge que encara no és pertinent d'anomenar. Però ja s'ha fet el salt qualitatiu: possiblement vindrà un dia que algú decidirà parlar de la bellesa de la muntanya i llavors els nostres eclesiàstics s'adonaran que allò ja fa temps que ho sentien...

Al segle XIX català, un grup social difícil de definir comparteix una sèrie d'interessos: volen un món autàrquic, proteccionista, un país essencial, de pau social, de progrés material, etc. Aquest grup podrà fer-se ressò de discursos que parlin de la bellesa de la muntanya, o de discursos que (ens) parlin de la seva bondat natural. D'aquesta manera, s'obrirà la via a convertir certes parts de Catalunya (les muntanyes) en textos que (ens) cantin l'essència de la gent que hi viu, que en faran una font de riquesa, potser un lloc bell... El món que físicament no ha canviat, esdevé un text diferent i això possibilita nous discursos. Textos i discursos estan en relació dialèctica i uns poden ajudar a avançar en un sentit o poden, per contra, contrarestar certes tendències que feia temps que s'apuntaven.

Ara bé, tots els membres d'aquest col·lectiu, que comparteixen una cultura més o menys semblant, si més no en els punts bàsics, poden fer aquest salt, però només uns d'ells estaran legitimats per construir discursos que arribaran als altres. Seran ells els qui estructuraran els elements que han anat rebent de forma potser inconscient. I l'important d'aquest procés és que no acostuma a ser ni neutre ni atzarós, que malgrat que les coses puguin començar sense intenció concreta, certs actors poden aconseguir que esdevinguin, com diem avui dia, *políticament correctes*. Que la imatge de Suïssa sigui la imatge per descodificar els paisatges verds i humits no implica que haguem de fer servir aquest tòpic per intentar abastar un món més just, modern, on les coses siguin puntuals com els rellotges suïssos. Però hi ha actors que, conscients o no, veuen de seguida la pertinença d'unir aquestes parts diferents del discurs (o de discursos diferents). Això ha permès que la idea, per exemple, de l'esport s'encavalqui amb la de nació i que aparegui un Barça que és més que un club. Per tant, la vida social dóna elements per generar textos i discursos que certs agents socials, des de punts de vista socialment concrets, creuen pertinents o interessants de potenciar i d'aquesta manera es construeixen tòpics i representacions del món d'acord

amb la seva posició en les relacions socials. A partir d'aquí, els grups socials lluiten per imposar la definició del món que els sembla més coherent als seus interessos. Així, mentre la vida rural catalana a la darrereria del segle XIX era un model social a seguir, la política econòmica dels agents que propugnaven aquest model no passava per retornar concretament a les institucions medievals que acabaven de deixar enrere. La cultura popular d'aquells pagesos havia de ser estudiada i era presa com a model social, però ningú no la defensava seriosament com a model de futur.

Durant la major part de la història de Catalunya, el sentiment paisatgístic va ser ignorat o, més ben dit, inexistent. La història del mot *paisatge* ja resulta exemplar: abans del segle XVIII no era possible parlar d'una part del nostre país com si fos un paisatge, simplement perquè el mot encara no existia en la nostra llengua. En comparació a altres llengües romàniques, aquest concepte va fer entrada de forma molt tardana en la llengua catalana: la fi del segle XVII no és un moment gens prematur. Però a més a més, l'aplicació del concepte per valorar una part concreta del medi natural va ser encara molt més tardana: fins al segle XIX -durant un període en què ja tenim documentada l'existència de la paraula- el mot *paisatge* no volia dir altra cosa que un tipus concret de forma pictòrica. És a la segona meitat d'aquest segle que el concepte és emprat (tal com l'entendem avui dia) per referir-se a una part del medi ambient que serà vista de la mateixa manera que podia ser-ho un quadre que representés alguns indrets del medi natural. El *paisatge*, que des que va ser manllevat pel català s'havia referit al resultat d'un treball artístic, al segle XIX es referirà, també, al model d'inspiració de l'artista. Des d'aquell moment, el paisatge, a més d'obrir a un món pictòric, també permetrà entrar en el terreny de la representació del medi ambient.

A Catalunya, doncs, no va ser fins al segle XIX que es va començar a parlar del medi ambient en termes paisatgístics. Per tant, aquest fet ens duu a pensar que el sentiment paisatgístic en el sentit berquià del terme ha estat un fet molt recent. Ara bé, emprant el concepte de protopaisatge tal com ho fa Alain Roger, podem parlar d'una visió protopaisatgística des del segle XV o XVI, visió que era aplicada especialment al camp conreat, i només de forma excepcional, a algun tros del medi ambient poc o gens humanitzat.

En el procés històric que hem estudiat, el primer medi ambient agradable i amè va ser un conjunt d'indrets agrícoles i humanitzats. La muntanya, fins llavors, havia estat un regne a part, diferent i la majoria de vegades inexistent –indicible- per a les élites que hem estudiat. Només s'han trobat algunes excepcions a nivell espacial i cronològic. Quant al primer aspecte, hem de distingir entre la muntanya de Montserrat i la major part de Catalunya, de manera que mentre la primera va ser vista en tant que protopaisatge des del Renaixement, els altres massissos varen haver d'esperar gairebé fins a l'arribada del segle XIX. Primer protopaisatge muntanyenc de Catalunya, aquest massís va ser “descobert” estèticament pels humanistes del Renaixement i va continuar essent estimat fins i tot en el segle XVII, l'època europea de les vaques magres quant al paisatge. La resta de la Catalunya muntanyenca va ser ignorada com a paisatge fins al segle XIX.

El conjunt de tòpics que es podia aplicar a Montserrat per fer-ne un protopaisatge en el sentit rogerià era d'arrel bíblica i casava força bé amb aquella part de l'élite que havia decidit prendre l'hàbit. Aquest model per representar-se parts del medi ambient va permetre també estimar alguns altres indrets com Núria, però poca

cosa més; la resta d'espais naturals del país només eren agradables i amens si eren productius i ubèrrims.

Quant al segon nivell d'excepcionalitat –i ja ho hem vist en parlar de Montserrat- cal recordar el Renaixement amb tot el que va suposar de reposicionament entre l'individu i el món. A banda d'aquests fets i moments excepcionals, la muntanya va ser temuda i ignorada fins al segle XIX; els terrenys amb forts desnivells representaven obstacles a l'acció humana i generalment eren mal vistos o ignorats. Només algunes muntanyes en què havien passat coses especials o de les quals es deien fets extraordinaris foren conegudes durant l'edat moderna. Una d'aquestes muntanyes fou Montserrat, però allà es va gestar una representació en tant que protopaisatge excepcional i primerenca en què la bellesa de l'indret s'expressava a través de categories bíbliques. El paradís –bé com a lloc verd i humit, bé com a ciutat harmònica i emmurallada- va jugar el paper de model protopaisatgístic durant l'edat moderna. Era la representació pròpia d'un grup social format majoritàriament per gent d'Església que havia superat els condicionaments medievals i místics que propugnaven l'allunyament del món real. Aquest model es va aplicar a alguns altres indrets, però no es va acabar de generalitzar. Ara bé, la seva existència serveix per demostrar que el sorgiment del paisatge no va anar lligat al protestantisme, sinó en tot cas a una nova posició de l'individu enfront de la realitat que es va donar tant en els països reformats com no.

En segon lloc, tot i que la muntanya només era tractada excepcionalment, cal parlar de la visió que es tenia d'ella durant aquell període. Aquesta s'inscrivía dins d'una espacialitat discontinua, heterogènia, una espacialitat que presentava salts, discontinuïtats i fissures. El medi natural era percebut només de forma parcial per l'élite cultural que hem estat estudiant: si el Pirineu era ignorat, la part occidental de Montserrat era igualment “inexistent”, “ningú” no hi anava. I, en canvi, els viatgers moderns es delien per visitar les ermites montserratines, el santuari de Núria o la muntanya de sal de Cardona. Formant part d'aquest espai ignorat –indicible- hi havia els cims de les muntanyes, als quals els grups socials predominants no donaven gairebé cap importància. Només aquelles muntanyes o parts d'elles que havien aconseguit sortir de la rutina i mostrar-se com a coses extraordinàries o meravelloses eren considerades i conegudes. La resta només eren un conjunt de pujades i baixades, de sotracs que dificultaven els desplaçaments dels precaris mitjans de transport de l'època.

Ara bé, amb la modernitat, el sorgiment del jo, el desenvolupament científic i, en definitiva, amb un important procés de modernització, aquesta realitat va canviar de manera radical. El món es va desencantar, va deixar de ser un lloc vinculat a realitats que es trobaven en el més enllà per ser un conjunt de llocs homogenis, sense intersticis ni espais buits; el món va esdevenir una *res extensa* mesurable i controlable per les persones humanes. Però la realitat suporta malament -si és que ho pot fer- ser només un fet objectiu i aquest procés de desencantament va anar seguit d'un nou reencantament de la realitat geogràfica. En aquest sentit, el sorgiment del paisatge és l'acompanyament analògic del desenvolupament de la individualitat, el contrapès de l'ús de la raó i del procedir científic; allà on la realitat deixa de parlar en termes matemàtics per continuar essent predictable.

A nivell històric, la bellesa aplicada al camp conreat o als boscos ufans va traslladar-se vers algunes muntanyes: nous espais podien ser descodificats com a indrets agradables a partir dels models tradicionals que ja hem estudiat. Per dir-ho ràpidament, el

conjunt de llocs que podien ser bells es va fer mes ampli. En canvi, d'altres indrets, especialment l'alta muntanya, varen necessitar un pas més, perquè els tòpics tradicionals no eren suficients per convertir l'alta muntanya en un text agradable de reconèixer. En aquest punt, l'estètica del sublim, donant un nou discurs a uns mateixos indrets, va permetre fer el salt de l'horror tradicional a l'estima per l'alta muntanya i convertir algunes muntanyes catalanes en textos nous que parlaven altrament als catalans. A diferència del sentiment de la bellesa, el sublim féu agradable allò que abans era horrorós.

Fonamentalment el paisatge es va convertir en la nova evidència de la muntanya, la representació natural i primària del medi ambient. Però la muntanya mai no va deixar de ser un dipòsit de valors. Del desert solitari i perillós, poc a poc, va esdevenir un indret amable i amè, amenitzat pel cant dels ocells i per himnes nacionals. El paisatge sublim, que arribà a Catalunya simbolitzat pel món alpí, va servir per canalitzar els interessos de part del món catalanista i regeneracionista del nostre país. L'estètica es tenyia de valors socials perquè l'estètica sempre és un valor de la societat, i quan aquesta s'aplica al medi natural, la natura i la societat es naturalitzen i reifiquen com si no fossin elles mateixes. I és que la realitat és trajectiva i es constitueix en aquests *trajets*.

El món no només és un ens físic; té, a més, unes altres dimensions que en fan un ésser social. D'aquesta manera, el món esdevé un objecte ecosimbòlic en què els mecanismes i processos naturals no poden separar-se de la visió que la humanitat té d'ells. De fet, aquests processos naturals no existirien per a nosaltres com a tals, fora de la nostra mirada culturalment produïda. Llavors, la nostra mirada sobre el medi ambient deixa de ser innocent i neutra i adquireix categoria de realitat. Però en aquest punt cal saber plantejar qui ha produït aquests models o qui els ha extret del seu context i amb quins interessos; per què i a qui serveixen.

Si, com hem dit, el món agrícola va ser percebut clarament com a protopaisatge durant gairebé tota l'edat moderna, i se l'estimava perquè era ric i donava rendiments i facilitats a les persones, històricament és clar que va arribar un moment en què l'extensió dels conreus i el productivisme dut a l'extrem foren mal vistos. Les noves roturacions varen quasi anorrear bona part del medi natural i aquest esdevingué un medi antropitzat. Però a final del segle XIX i primers anys del XX, les mateixes forces productives s'adonaren dels inconvenients de la deforestació: inundacions, irregularitat de les avingudes d'aigua, desertificació, etc. varen convertir-se d'aquesta manera en fets físics que jugaren a favor d'un tipus de medi diferent en què no tot el que es valorava era la riquesa productiva. El procés de reforestació, de formalització *in situ* de l'espai agrícola, que duia el bosc cap a la imatge de la muntanya, va ser qualitativament molt important; tanmateix, a principi de segle, a Catalunya, es viu un procés de protesta i de reivindicació d'un espai forestal que, de no ser per aquest fet social, hauria estat tallat i ermat. La campanya per salvar el bosc del Gresolet demostra que hi ha una consciència paisatgística molt clara entre una part dels grups dirigents de la societat catalana, amb els excursionistes al capdavant. Però per arribar en aquest punt havia calgut el desenvolupament de tota una sèrie de processos i tendències que permetrien una nova representació del medi natural.

Durant l'edat moderna, la muntanya no podia ser bella si era perillosa i estèril. Però, amb el canvi social i cultural que va suposar l'humanisme dues imatges pogueren ocupar el lloc que corresponia a la mediança paisatgística. D'una banda, hi havia una certa idea

religiosa, la imatge del paradís terrestre i, en certa mesura, la visió en termes meravellosos de la realitat espacial. Tot esperant que a aquests fets s'uneixi, amb el romanticisme, l'estètica del pintoresc i del sublim hem trobat les formes més clares de penetració del sentiment de la muntanya per al cas català de l'edat moderna. Però aquests models no varen néixer en el buit, sinó que foren impulsats per agents socials concrets amb interessos i posicions socials determinades.

En aquest sentit, d'una banda tenim el paper dels científics, que en el cas català no varen voler o no varen saber separar la seva recerca del seu sentiment romàntic i sublim que veia en la natura que estudiaven un objecte també per estimar. Tot i que no tenien perquè ser amants del medi que pretenien conèixer, el cert és que el varen estimar d'allò més. D'altra banda, el desenvolupament científic en la majoria de casos es va donar amb el suport dels elements eclesiàstics i aquest grup social havia estat capaç de representar-se Montserrat o Núria en termes d'amenitat. De fet, és en l'Església catalana on es troba resumida la gran paradoxa del sorgiment de la mediança moderna amb la muntanya: l'extraordinària analogia entre els plantejaments científics i les visions estètiques. En aquest punt l'excursionisme, científic o no, serà practicat per una quantitat gens menyspreable de clergues els quals escriuran algunes de les seves pàgines més brillants.

Això que anomenem paradoxa del paisatge modern va resultar molt important i molt més generalitzat: el desenvolupament de l'*en tant que* paisatgístic semblaria anar contra la visió en termes religiosos de la realitat. Però en el cas català, l'Església va superar les categories del *contemptus mundi* i es va acostar a la realitat per estimar-la tal com era. Amb això el medi natural podia ser vist com a objecte en ell mateix, i d'aquesta manera les posicions i els tòpics construïts per l'Església catalana ajudarien a reencantar aquest món que d'entrada semblava tendent a la dessacralització. Aquest procés de reencantament s'entén sabent la potència dels homes d'Església dins de la ciència catalana, però no només ells foren els actors que canviaren la representació del medi natural.

Les noves classes socials catalanes nascudes de la modernitat també varen ajudar a definir el nou marc muntanyenc. Els grups socials que estaven darrere dels Jocs Florals varen premiar i promocionar una sèrie de poetes que cantaren un determinat medi ambient en què la muntanya, finalment, va ser molt present. D'aquesta manera es varen començar a idealitzar alguns indrets elevats i, en una societat en què tots els perills semblaven trobar-se a les ciutats, la *muntanya catalana*, a més de ser un nou tipus de paisatge, va ser vista d'una altra forma. El contacte dels grups socials més privilegiats –aquells que podien anar a prendre les aigües i fer allò que avui dia en diem vacances- amb aquest nou espai va enllaçar de forma molt clara amb la nova cosmovisió paisatgística. Així la hidroteràpia va permetre un nou reencantament del món muntanyenc: les muntanyes podien donar salut als qui s'hi acostaven i aquests, cada cop més, les estimarien per la seva bellesa.

Alhora l'excursionisme començava a fer els primers passos al nostre país. Aquest fet, una de les darreres manifestacions del romanticisme, va optar per fer un treball científic o descriptiu que continuava la tasca empresa pels viatgers il·lustrats. En aquest context la muntanya en ella mateixa no era massa important. Però de bon principi hi hagué un sector d'excursionistes que ni sabien ni volien treballar per la ciència i pel país a banda del treball per ells mateixos. Aquests varen estar força en contacte amb les

primeres formes artístiques que sortien a l'exterior per pintar la realitat o, si més no, per inspirar-s'hi. L'excursionisme català tenia una fita molt clara i ben definida que pretenia fer conèixer el nostre país, evidentment aquella part de Catalunya que els semblava més interessant. Els excursionistes ajudaren a fer conèixer bona part del país, potser especialment les muntanyes, tot i que això no fos sinó en un segon moment. El seu treball se situa al mateix nivell que el dels pintors pleinairistes i no foren estranys els contactes entre ambdues realitats.

Per totes aquestes vies la muntanya accedí a l'estatus de paisatge. Però el model que se li aplicà ja no podia ser el del paradís bíblic, entre altres qüestions perquè l'élite cultural catalana ja no estava dominada per l'Església. Al costat d'aquest grup social, uns sectors burgesos i petit burgesos en creixement, antics membres de la noblesa, científics i professionals de l'ensenyament, etc. controlaven el saber i a través d'aquest control també podien exercir el poder. En aquest context, dotar la muntanya d'una nova imatge era un exercici de poder, de definició de la realitat.

La muntanya esdevingué un lloc sublim, un lloc on l'horror causava plaer. Per a alguns autors, això era així mercès als contactes amb el més enllà i la divinitat: la nova mediança seguia obrint-se envers Déu. Però no només envers ell, perquè altres actors estaven igualment interessats en què la muntanya s'obrís cap a la vall, tot oposant-s'hi, per indicar la decadència i les possibles vies de reforma de la ciutat i de la política nacional. En aquest entrellat, el model bíblic del paradís va deixar pas a un nou model gestat per literats i científics per tal d'explicar-se el món alpí. Suïssa i els Alps seran pertot, sense importar massa si el lloc concret de la seva localització era verd i humit o no ho era.

Aquesta nova mediança posava el jo de cara al món, els feia parlar de tu a tu. Com que el medi no era dirigit per forces ultraterrenals, es podien esbrinar i controlar les seves lleis i se sabia que no hi havia cap perill exposant-se a una tempesta. El joc amb la mort, amb la destrucció, portava els nous amants de la muntanya a entendre-la com a magnífica, anorreant, excel·lent. Aquesta era la dimensió individual de la nova mediança muntanyenca. Però n'hi havia, també, una altra de social i sota aquesta tot el bo i millor de la pàtria dels catalans havia tingut o tenia algun tipus de relació amb els llocs elevats. Les produccions muntanyenques curaven el cos i l'ànima de les persones, però també havien de servir per millorar Catalunya. En aquest sentit, la importació del model alpí no només era un qüestió estètica, ans al contrari, més aviat es tractava d'un fet polític de primera magnitud.

Parlar d'un tros de país en tant que paisatge suposa una certa mirada sobre el medi ambient que constitueix aquest en una altra cosa, sense deixar de ser ell mateix. Suposa que veiem fora de nosaltres una cosa que només és dins nostre, però que no s'entén sense allò que hi ha a fora. De fet, el que hi ha fora, allò que és extern a nosaltres, per a nosaltres mateixos, pot existir o no, pot ser una realitat coneguda o formar part de l'indicible.

Ara bé, l'indicible no forma part de la realitat perquè no pot ser objecte de formalització i, per tant, nosaltres, com a individus o com a societat, no el considerem real: no cal que fem l'esforç de fer-lo desaparèixer perquè encara no ens ha prèviament aparegut. En no ser objecte de formalització no adquireix forma i, per tant, és com si no existís, perquè la ignorància d'unes formes físiques no constitueix aquestes en res real. Si una forma física ha d'arribar a ser considerada com a existent, ha de ser un objecte o conjunt d'objectes que hagi estat formalitzat. Sense el procés de donar-li forma físicament

o fenomenalment un objecte físicament real no té forma i, per tant, manca d'existència. Quan hi ha muntanyes i no se'n parla, no es va a visitar-les o no s'hi treballa directament, hem de creure que aquestes muntanyes no tenen representació per a aquest grup social i, per tant, no existeixen.

Ara bé, pot ser que es parli d'una muntanya que ningú no ha conegut mai, que no se l'ha visitada ni ha estat objecte del treball humà. Aquesta realitat, que només té una imatge simbòlica, és no gensmenys important perquè, en definir-la com a real, pot tenir conseqüències reals. En primer lloc, pot servir com a pol d'atracció per a una sèrie de moviments que intentaran descobrir on es troba situada. Però també pot servir per ajudar a donar forma a altres realitats muntanyenques més properes, tot i que poc visitades o poc treballades. Això és el que va passar amb Montserrat.

Definit durant tota l'edat mitjana com a lloc elevat i assimilat en bona part dels casos a una muntanya, el paradís va servir com a model del segon cas que acabem d'explicar. Del paradís se'n parlava i tothom el coneixia, però a nivell físic ningú no l'havia visitat ni se l'havia pogut tocar (les descripcions que n'existien no actuaven a nivell físic, sinó fenomenal). Ara bé, a partir d'un cert moment aquesta imatge simbòlica del paradís va servir per ajudar a formalitzar el nou continent que s'estava "descobrint" d'ençà de 1492. Colom i els seus seguidors estaven convençuts que arribaven al paradís o a un lloc molt proper a ell i n'estaven convençuts perquè les noves realitats físiques amb què es trobaven (grans rius, climes temperats, vegetació exuberant, grans riqueses, etc.) es posaven en la mateixa línia que una sèrie d'imatges preconcebudes que els havien explicat com havia de ser el lloc on els justos anirien després de la mort.

Una cosa força semblant va passar a Montserrat. Quan algú va començar a pensar que anant a aquell indret es trobava en un lloc agradable, no va tenir a mà massa models per formalitzar aquell indret. Montserrat va ser comparat a un jardí, a una ciutat o a una fortalesa, però aquestes imatges no eren neutres, no sorgien d'una analogia *natural* amb el medi ambient montserratí. Aquelles imatges només eren possibles per a una societat determinada; encara més, aquelles imatges eren les que uns certs individus, que formaven part d'uns grups socials molt concrets -especialment eclesiàstics- tenien a la seva disposició perquè, com a agents imbricats en un món socialment estratificat, el seu coneixement era indestriable de la seva posició social. Bons coneixedors del món bíblic i d'una representació del món en termes religiosos, gairebé resultaria lògic pensar que la imatge del paradís estava feta a la seva mida perquè, de fet, eren ells mateixos els qui se l'havien anada construït amb el pas del temps. Però aquest model per interpretar la realitat no era pensat per aplicar-lo al medi natural i potser encara menys a la muntanya. Més que res perquè la contemplació del medi natural era molt mal vista i no era pertinent de dedicar-hi el seu temps; a més a més, la muntanya ja tenia una simbologia clarament establerta, com a mínim des dels primers textos jueus. Quan aquest menyspreu del món es va anar suavitzant, va ser possible d'emprar analògicament la imatge del paradís per aplicar-la a certs indrets verds i humits, elevats o no, indrets que adquiriren així característiques paradisiàques.

D'ençà de llavors les formes de relació amb el medi varen canviar més o menys ràpidament i el món físic va poder ser explorat i fruit perquè encara conservava la seva analogia amb un món d'ensenyaments transcendents. Poc a poc, però, aquesta analogia va anar-se perdent i, potser més de la mà d'altres agents socials igualment elitistes, es va

començar a parlar de la descripció dels llocs agradables com d'una *pintura*. Aquesta nova analogia permetia acostar encara més la imatge ideal als indrets reals.

Finalment, l'aplicació del terme *paisatge* per parlar del mateix indret acabava de donar el tomb en aquest canvi d'imatges que estem estudiant.

Parlar del món és construir-lo i el fet d'aplicar-li certs conceptes el constitueix en una realitat determinada. Parlar del món com a paisatge és parlar d'una realitat que - aparentment- és fora de nosaltres, llunyana; una realitat que forma part del món. Però nosaltres sempre formem part del món (de la natura o del medi ambient) tant com el món forma part de nosaltres. Veure'l com una cosa separada de la nostra subjectivitat permetia el creixement de la ciència o bé el creixement científic permetia, per no dir que exigia, aquesta distància entre l'un i l'altre. La modernitat, en separar l'objecte del subjecte, instituïa la ciència i el paisatge com les dues mirades pertinents de la nova relació medial que anava a desplegar. Una relació en què la natura (i el medi ambient) podia ser transformada, posseïda, anorreada, interpretada. La natura no havia de tenir esperit ni res a veure amb el més enllà. Més enllà de la natura només hi havia el Nosaltres i la seva preocupant subjectivitat que els feia creure en déus. Acabar amb aquesta subjectivitat era conquerir la natura, convertir la humanitat en mestra i posseïdora del medi ambient. La modernitat havia d'acabar amb el paisatge perquè havia de malaguanyar el medi ambient i propugnar l'art abstracte¹.

El nacionalisme, en bona part, es lliga a l'organització industrial i als canvis culturals que en ella es produeixen². Com a moviment social engendra les nacions, és a dir, uns constructes medials que, aprofitant realitats preexistents, converteixen els "fets diferencials" en un problema³. Com diu Stephen Daniels⁴, les identitats nacionals estan moltes vegades definides o coordinades, entre altres coses, per llegendes i paisatges. És en aquest sentit que una determinada interpretació del medi ambient pot ajudar a definir una nació i a donar-li una certa imatge. I així, des del punt de vista que a nosaltres ens interessa, com més "naturals" siguin aquests fets diferencials, més fàcilment es podrà justificar una organització política o social autogestionada, i, en aquest sentit, la preocupació per les singularitats del territori que es vol reivindicar pot esdevenir central. De fet, el paisatge pot esdevenir un símbol d'identitat per a una col·lectivitat nacional⁵ i les muntanyes poden jugar-hi dos papers ben importants.

Les muntanyes, d'una banda, poden ser els llocs des dels quals es veu i es mira; però per a certes col·lectivitats esdevenen indrets des d'on s'"admira" la pàtria. En aquest punt, del paisatge es pot fer fàcilment el salt cap a la política. Com deia Joan Vallès i

1 L'any 1990 Berque proposa que el desenvolupament de la ciència i el procés d'objectivació del món que suposa la modernitat estarien a la base del sorgiment d'una nova relació medial que en temps moderns hauria donat lloc a la relació paisatgística. Aquesta relació seria molt ambigua perquè la mateixa modernitat, que hauria creat el sentiment del paisatge i el moviment científic, hauria acabat per anorrear el paisatge, com es veu en el cas de la crisi ecològica (a nivell ecològic) i de la crisi de l'art del paisatge (a nivell simbòlic). A aquest procés Berque l'anomena *transició paisatgística*, per analogia amb la transició demogràfica (Berque, Augustin *Médiance* Op cit Pàg 122-127)

2 Vegeu Gellner, Ernest *Naciones y nacionalismo* Madrid, Alianza Universidad, 1983 Especialment Pàg 59-64

3 El problema no són els fets diferencials sinó "() las razones por las cuales un medio dado, en un momento dado, ha recobrado la conciencia de ellos" (Vilar, Pierre *Historia de España* Barcelona, Edt Crítica, 1980 Pàg 105)

⁴ Daniels, Stephen *Fields of vision Landscape imagery and national identity in England and the United States* Oxford, Polity Press, 1993 Pàg 5

5 Nogué i Font, Joan *Els nacionalismes i el territori* Op cit Pàg 93 i seg

Pena, Maria del Carmen *Pintura de paisaje e ideología La generación del 98* Madrid, Taurus, 1983 Especialment cap IV

Pujals¹, des d'allí s'estima més la pàtria que queda als peus de la persona que ha fet l'ascensió. D'altra banda, les muntanyes poden resumir la forma d'un país, poden caracteritzar-ne la seva morfologia i convertir-se en l'element distintiu d'una nació. Per a Antoni Rovira i Virgili les muntanyes "*Tenen memòria, i recorden el passat*"² de la pàtria, són els guardians dels pobles. És a dir que algunes muntanyes poden identificar una col·lectivitat, però en altres casos una certa idea de *mntanya* serveix per donar una sèrie de característiques dels seus habitants. Aquest darrer punt es resumeix molt bé amb el concepte de *mntanya catalana*.

La *mntanya catalana* va ser una realitat ecosimbòlica fonamentada en idees científiques i polítiques, socials i culturals. Físicament, la mntanya rendia a les planes l'aigua, la sorra i la fertilitat. Alhora, simbòlicament, la *mntanya catalana* rebia a contracorrent una sèrie de virtuts que fugien de la ciutat. Aquest procés d'intercanvi ecosimbòlic es va traduir en la creença que la mntanya tornaria als qui s'hi acostessin algunes de les virtuts que s'havien perdut en les ciutats. Físicament, dels cims de les muntanyes en baixava aigua i sorra, però simbòlicament en regalimaven rius de puresa, de valors socials: l'esperma de la regeneració del país en un sentit molt concret.

Les muntanyes exercien un cert determinisme sobre les persones i les realitats socials, però la creença en aquest determinisme, positivament indemostrable, esdevé simbòlicament la part més interessant de la realitat. No ens hauríem de demanar si la mntanya servia o no per regenerar la pàtria, si el seu contacte feia canviar el psiquisme de les persones; l'important és posar de relleu aquest doble vincle ecosimbòlicament construït i com, en ser considerat com a real, ha tingut unes conseqüències reals: a Catalunya tenim un president de la Generalitat que cada estiu ha de pujar compulsivament a algun dels cims del país, uns estudiosos que es preocupen pel reequilibri territorial, un eixam d'urbanitzacions i de segones residències que s'implanten en la nova "terra promesa", un moviment excursionista que anualment organitza la Festa de Renovació de la Flama de la Llengua Catalana, ... i un Barça que és més que un club.

De fet, ecosimbòlicament, tot és més que el que ell mateix és. El desert, com deia Miquel Martí i Pol, també és una ciutat. La natura resulta indestruïble de la cultura, i la cultura, si no es naturalitza, semblaria pur artifici.

Més enrere hem dit que la nostra posició social fa que participem en la producció d'uns textos i d'uns discursos concrets i que acceptem aquells que se semblen als nostres. En el procés d'elaboració d'aquesta recerca hem anat ordint un text i un discurs que ara heu acabat de repassar, un text que és volgudament nostre, expressament heterogeni i que, en el moment de posar-hi el punt i final, ens adonem que no és tan nostre com hauríem cregut. Ens explicarem.

Un dia, un company del Departament de Geografia ens va dir, mig seriosament mig de broma, que érem uns geògrafs postmoderns o postmodernistes i ens vàrem resistir a acceptar aquesta definició. El postmodernisme era, per a nosaltres, una cosa llunyana, desconeguda; una filosofia analítica estranya que ningú, durant el nostre pas pel Departament de Sociologia, no havia estat capaç d'explicar-nos. En canvi, en el món

1 "*Des dels cims de les muntanyes es veu millor la Pàtria i se l'estima més La lliçó més gran de patriotisme es rep quan s'assoleix tenir consciència clara i arrelada del paisatge de la Pàtria. I el paisatge de la Pàtria no se l'arriba a conèixer més que veient-lo des del cim de les muntanyes primer, i resseguint-lo, després*" (Vallès i Pujals, J. *Elogi de Catalunya* Op cit Pàg 19)

2 Rovira i Virgili, A. *Teatre de la natura* Op cit Pàg 50

geogràfic se'n parlava i els seus conceptes eren utilitzats fins i tot per fer-ne algunes recerques.

Ara bé, nosaltres mai no hi havíem aprofundit, primer, perquè acadèmicament ningú no ens ho havia demanat i, segon, perquè en teníem prou amb altres formes d'interpretar el món que no es qualificaven com a tals. Nosaltres fèiem la nostra recerca creient que sabíem el que volíem estudiar i teníem una idea més o menys clara de com ho podríem interpretar. Anàvem a crear un producte, a oferir una nova mirada sobre uns certs temes que d'aquesta manera es constituïen en textos i discursos més o menys nous i que havien d'abocar a un tipus de material escrit (un text) que anomenem tesi doctoral. En aquest context, la nostra memòria de doctorat va ser titllada per algú de postmoderna i, com hem dit, ens hi vàrem resistir.

Però, ara, quan acabem aquesta tesi doctoral, quan ja hem tingut oportunitat de conèixer més a fons la filosofia postmoderna, ens adonem que, si no tota, alguna part d'aquesta es pot trobar en el resultat que hem produït. Possiblement és que, com diu el nostre director, el doctor Abel Albet i Mas, més que de geografia postmoderna, del que caldria parlar seria d'una geografia feta dins de la postmodernitat.

Vivim un context social en què ens sembla que la nostra recerca és lliure i que només estem lligats als nostres propis interessos, però de sobte, un dia ens adonem que el biaix postmodern ha parlat a través nostre, fins i tot quan no hem estat nosaltres els qui ens hem volgut expressar amb els seus conceptes. Hem produït un text que es pot qualificar de postmodern sense saber-ho i sense saber-ne. El món s'ha imposat a nosaltres i li hem servit de titelles per naturalitzar la seva realitat. Hem fet un pas més en el procés d'institucionalització d'una nova mirada, però el control d'aquest nou esguard sentim que se'ns escapa, que altres l'han vestit per nosaltres, que l'han pensat i que, sense saber-ho, ens hem convertit en heralds de les grandeses alienes. El món present ens ha utilitzat per mirar el passat, aquell país llunyà i exòtic, i per fer-ne una representació a la seva mida que potser pretindrà ser el que en realitat va ser. Però el món present també ens ha fet a nosaltres, ens ha convertit en postmoderns malgrat nosaltres mateixos, ens ha dut a parlar en uns conceptes que ens hem inventat lliurement sense adonar-nos que eren els conceptes possibles en el món actual. Estem segurs que vint anys enrere haguéssim parlat d'aquest tipus de representacions a través dels conceptes d'infraestructura i super-estructura i hauríem parlat d'intel·lectuals orgànics i de burgesos, proletaris i nobles en comptes de fer-ho d'una élite cultural a voltes difícil de definir. Com a investigadors hem desmaterialitzat el món perquè el món està vivint un procés de (aparent?) desmaterialització. I el món s'ha aprofitat de nosaltres, s'ha aprofitat de què certs conceptes o *epistemes* no ens semblaven impertinents per instituir-se com a fet real. Ens ha utilitzat com a joglars que lliurement hem cantat el que els seus amos volien sentir. Això no es limita a ara i aquí; també és un fet global en què el món anglosaxó o francès pensa i dicta els seus pensaments i aquests ens arriben com si nosaltres no estiguéssim a la seva talla, com si aquell "*que inventen ellos*" el seguíssim defensant perquè saber no seria pensar sinó repetir traduït, o traduir repetint, el que altres ja han dit. El món del coneixement no és lliure ni ho pot ser perquè no deixa de ser una forma de cultura i les bases del domini social són en bona part fetes d'elements culturals.

El postmodernisme no només és una filosofia per explicar el món dels darrers anys. John Urry¹ ha parlat del turisme com d'un fet congènitament postmodern i nosaltres hem

¹ Urry, John *The tourist gaze* Londres, Sage, 1991

vist que la mirada finalment definida com a postmoderna ens ha servit per explicar el món modern. La qüestió és per què el postmodernisme ha esdevingut, en un moment social concret, un fet pertinent? Per què ens arriba com un fet “natural” per ajudar-nos a explicar la realitat? És que el món és essencialment postmodern o és que els postmoderns dubten que el món existeixi realment?

De fet, el postmodernisme ens ha vingut (i ens ha vingut com anell al dit) com ens ha arribat tot: perquè no hi ha una natura (o una realitat) verge, sinó que sempre ens hi acostem a través del sedàs de la cultura. Perquè la realitat existeix alhora en formes substancials i en representacions i és amb aquestes darreres que ens hi podem apropar. Com els nostres frares moderns, que feien servir el model paradisiac per representar-se un món que estimaven sense ser-ne del tot conscients, també nosaltres hem fet servir un model que no ens ha semblat impertinent per explicar la construcció del sentit del món. Aquest model, que ha estat constituït en el món francès i anglosaxó, ens ha arribat com a fet natural i l’hem posat al nostre servei per interpretar el món del passat. En realitat no hem vist el passat (això sempre és impossible), sinó un cert passat; però tampoc no l’hem vist, sinó que ens l’han fet veure. Hem estat esclaus, dins de la llibertat postmoderna en què tot val, per utilitzar uns certs conceptes i plantejaments epistemològics. La llibertat de poder-ho deconstruir tot engendra la necessitat de no destruir res, d’acceptar el món donat per descomptat de l’epistemologia actual com a realitat i de començar a creure que som nosaltres els qui ens hem descomptat. Que el món és naturalment postmodern i que, per tant, nosaltres també ho hem de ser. Això just quan sabem que el món postmodern és un món culturalment produït sobre la base d’unes mutacions socials fonamentalment aparegudes en les societats desenvolupades, un món que xiuxiueja unes consignes i uns dictats que seguim de cap a cap del planeta tots aquells que ens considerem mínimament cultes i que volem estar al dia. Més que postmoderns, el que ens hauríem de sentir és colonitzats.

Quant a les conclusions de la nostra vida en relació a aquesta tesi, la primera seria la profunda colonització a què estem sotmesos, colonització manta vegades dissimulada sota el nom “temes avançats”, contactes amb la geografia forània o intercanvis (desiguals) de publicacions periòdiques. La segona seria que la muntanya ens ha convertit en postmoderns, ens ha fet conscients de la nostra postmodernitat i ens ha deixat el mal gust de ser-ho malgrat no voler-ne ser. Sabem que després de la nostra aportació la muntanya catalana no tornarà a ser la mateixa (i no ens en volem vanagloriar), però també som conscients que nosaltres mateixos tampoc no tornarem a ser tal com érem. Que, com ens preguntava Berque recentment, ens acabarem tornant al·lèrgics al paisatge i que mai més no tornarem a tenir aquella mirada *ingènua* sobre el medi natural, que no sentirem el mateix plaer, que ens semblava ancestral, en recórrer a peu les nostres contrades. Tot i el nostre postmodernisme, som massa moderns com per no passar sobre la terra sense analitzar-la. Però nogensmenys, tot i la nostra modernitat, som massa postmoderns per no recórrer el món sense deconstruir-lo, malgrat que ens faci por no ser capaços d’anar més enllà i d’haver perdut la capacitat de contestació, l’esperit de revolta.

Sant Martí de Centelles, juny de 2000

